

НОВА ИСКРА

Писма са села

БИБЛИОТЕКА
ГРАДА БЕОГРАДА

ДРАГИ ПРИЈАТЕЉУ,

VIII

Вих дана обих ноге тумарајући по пољима и потесима. Некако ме све нешто гуши у соби да једва и оно мало сна одспавам. А лепо је у нољу. Управо још није, али почиње да буде лепо. Чини ми се да гледам како се лагано диже трепавица да покаже лепо око спом окренљено. Травка ниче, листак се развија, цветају брескве, кајсије, јабуке — све се напрегло да избије на бео дан пуно свежине и лепоте, пуно снаге и живота; ветар разноси мирис расцветана јоргована и ђурђевка; шева се расневала на раздрагана узлеће и лепрша се као да се куна у чистом ваздуху. Напрегла ми се прса, да ми је да све то једним дахом уданем!

Смета доста и ова хладноћа, али ми је, ваљда зато, опет све лепше кад сунце сине. Шетам по пољу које је оживело. Ратар разорава оштрим раоницом утробу земљину. Лака, прашна маглица диже се за раоницом који одваљује читаве плаве тврде земље и полаже их полонке на једну страну.

Циркилић

имања и много, много деце. Има их ваљда неких десеторо, које мушких које женских, све једно другом до увета.

— Помаже Бог! —
поздравим ратара.

— Бог ти помогао.

— Срећан рад!

— Ти жив и здрав!

— Како се оре?

— Тврдо. Тешко Ње се подрљати: гледај каква је пласа!

— Не би било згорег мало кишице?

— Требало би је доста. Видиш како је сува земља.

Ја се поздравим и идем даље. Приђем другом, трећем. Разговарам са сваким о орби и нади. И не знаш ти, како је питом наш ратар кад с њим о томе говорим. Па да видиш и да га чујеш како стоку мази! Па да му видиш оно паметно око како зналачки запази сваку ситницу!... Други је то човек савим, никако није онај

кога ми виђамо по механама и на зборовима.

Ево ти и доказа за то!

Нађем на Мирка Бошњака. То је један сиромашак коме је Бог дао мало

Прешао је 1876. године, као дечко, с породицом преко Дрине и настанио се код једног сељака. Те зиме удари нека болештина у народ: назеб и срдобоља покоси многе па између осталих и он све своје посарањива и оста сам као прут. Он се даде у најам, служио је то код овог то код оног. Кад рат прође, ко би жив он се и врати. Мирко се не хте враћати, него само пређе, распрода оне злехуде имаовине, нађе неку своју другарицу из детињства и венча се с њом, па се врати натраг. За оно мало пара купи нешто земље и подиже један колебарак, те се ту настани са својом Стојом.

Обоје падеше на посао, он да ради а она да рађа децу. И заиста надметањем далеко дотераше: он од колебарка направи кућерак и две-три зградице, купи једно кљусе и тањжице, кравичу и неколико оваца, а она народи једно тесте деце, здраве, оштрих зубића и курјачког стомака. Сељаци као сељаци. Они то узеше и у подспрд.

— Шта је то, Мирко; зар опет?

— Ја.

— Па шта ради та твоја Стоја?

— Е, дђ!

— Па што јој не говориш?

— Не да се та усаветовати!

— Да ти је Бог д'о крава!

— Паре да зарадим! Шта бих до сад само за теоце узео! — вели Мирко.

Шала мало „дебела“, али није накосна. Мирко се вазда шално.

Пита га ја једанпут:

— Како излазиш на крај?

— Па на крају сам једнако!

— Како се израниш?

— Па... колико је Бог дао! Знаш како веле: није колико зја, него колико се да! Умеси Стоја пројицу, доста нам; умеси проју онако осредњу — доста; умеси велику као точак — опет доста! У мојој кући нема бајата хлеба, али, Богу хвала, нема ни глади! —

Наиђем дакле на Мирка. Запрегао две кравиче и двоје јувади; један му синчић води јунад за поројје, а други узео хајкачу па иде некако достојанствено поред стоке. Он докопао руцеље па певуши гледајући и смешкајући се на своје мале ратаре:

На крај, мобо, на крају је торба,

И у торби научлива проја.

Навалите, мобо моја, под вече,

Биће вама шуган јарац довече.

Па прекиде песму и викну:

— Шиљо, пази! Како то водиш волове! Сад ћу дати поројје Буљи!

Онај што је водио волове пође браздом и плуг поче опет правилно рити. Он стаде тешати јуницама:

Хајд', воло, хајд' брате!

Крава ти водила,

Сина ти родила!...

Ја застао па га гледам. То је омален човечуљак, сићан али жилав и јак: чврсто стоји руцељ у његовим рукама, а сигуран поглед зналачки погледа час запрегу час рад. Рекао сам да се вазда шално, а додајем да је вазда био расположен за шалу. Шално се и са женом и с децом и комшијама и сваким живим.

— Срећан рад, Мирко!

— Хвала, господине.

— Мучиш се?

— Боже сачувај! Мука је туђину радити, а себи никад. —

— Велим, земља није орна, тврда је.

— Море, добро је. Кажу људи да има па сам камен. —

— Има.

— Их, по Богу брате, како живе!?

— Живе. Нанесу земље па камен па засеју.

— И изране се?

— Изране.

— Их! — рече он и притиште руцеље вичући: Хајде, воло, хајд', брате!

Ја сам стајао док он оштера бразду. Кад би опет спрема мене ушта ме:

— А ко теби каже да има такве земље?

— Ја сам видео.

— Видео?

— Јест.

— И само камен?

— Камен.

Како је био на увратинама, диже плуг, искрену га поребарке, ђритком очисти раоник од земље па опет пусти бразду и оде ништа не говорећи. Ја направих и запалих цигарету, а он ћутећи обиђе неколико пута с плугом; само што кад и кад рекне коју милосну запрези или коју оштрију деци.

Сунце је било високо и грејало је: неки млак ветрић пиркаше разносећи по пољу мирис разоране земље; чула се само лака шкрипа колечки и како тврда земља пуцкара и пршти под оштрим гвожђем као једра лубеница под оштрим ножем.

Путем што вођаше кроз потес појави се његова жена носећи у повразу лонац и торбу па леђима. Он је смотри враћајући се с оних других увратина.

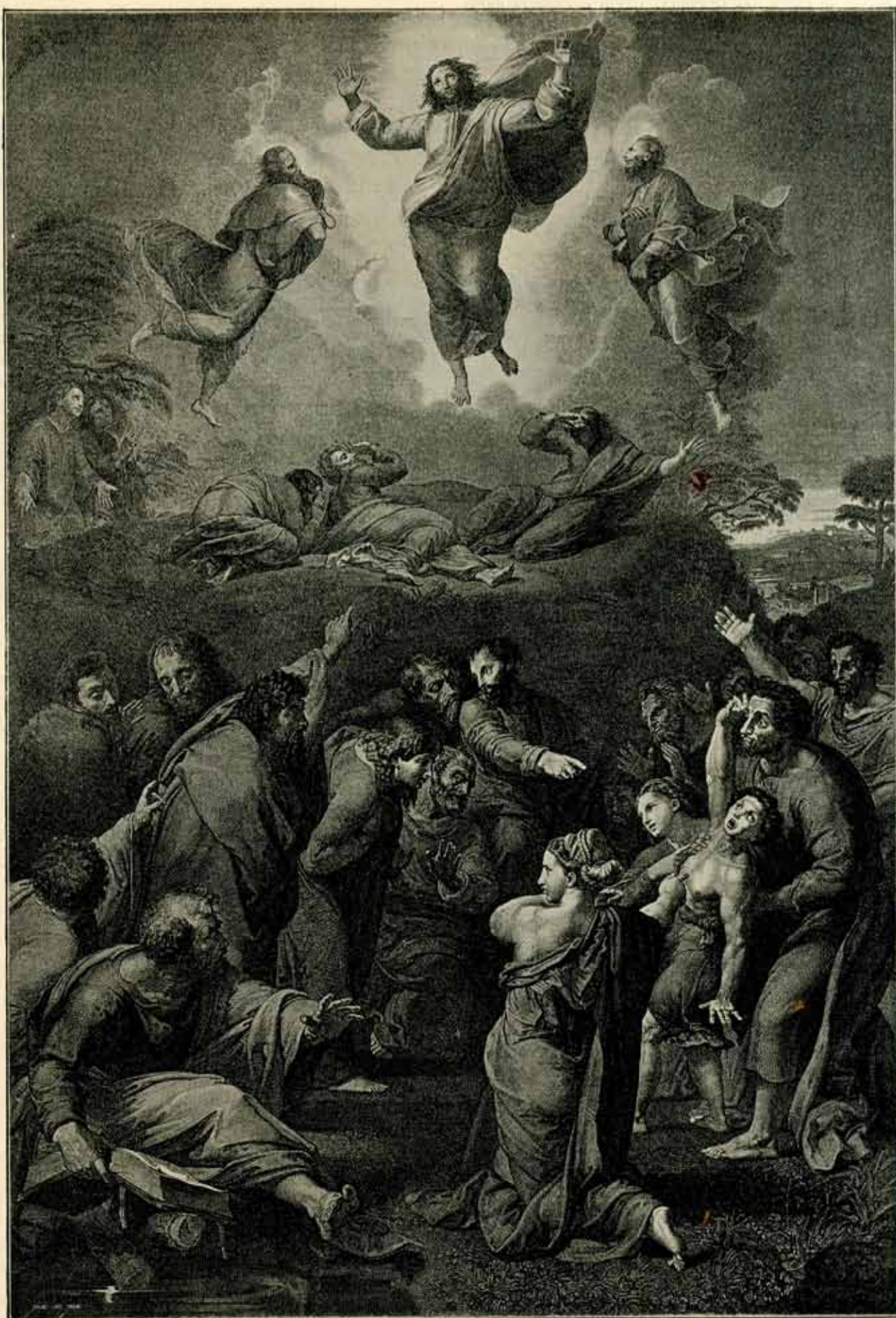
— Воље пази, Шиљо! Ето нане носи хране, роде мој!

Стоја назва Бога, спусти лонац па земљу и приђе те се поздрави са њом. Мирко остави запрегу, приђе, трже палице и понушта их из јармова, а он с децом приђе овамо где Стоја већ беше извадила печену проју, заструг са сољу и нешто лука, па прострев торбу по земљи, стави то с три дрвене кашике на њу и оде у један зелен топрак синати насуљ која је у лонцу донела.

— Дај-де, Шиљо, ону тикву с водом — рече Мирко свом старијем дечку.

Дете донесе те му поли и он опра руке.

— Ходи, господине, да ручамо.

РАФАЕЛО САНЦИО

ПРЕОБРАЖЕНЬЕ

- Хвала, Мирко, ручајте ви! Пријатно вам било!
 — Збиља, ходи!
 — Хвала, хвала.

Он заседе са своја два спичића. Стоја је стајала више њих и дворила.

То је требало да видиш, то треба да виде они што „нису при анетиту“ па да знају шта значи јести. Незапржен пасуљ, оредак да мораш витлати зрна по чинији.... Ја огладнех на једанпут!

А Мирко се шалио са Стојом. Распитује шта му деца раде, али је свако дете прекретио и сваком с'ам име надео. Стоју зове снашом, а она се смеје и њега зове ђу-вегијом.

Па као забринула се што је тако неорно, а он је теши:

— Не брини! Не мешај се ти у Божја Посла! Има људи који на камен нанесу здравицу па засеју и опет једу хлеба! Ето, питај господина! А ја, ето тврдо, а тек Бог да кишице а ја засејем па дрљача раздроби ове пласе. Кад после неколико дана погледам а оно вире зелена пера из земље па се смеше на ме, а ја им велим: растите, зелена пера, Мирко ће вас лево опраштити и уклонити сваку травку која би вас јападила! Не брини ти, Стојо, младунце моја! Гледај Белу и чувај лонце од њега, од кад је проузго ништа мирно од њега не остаје! Мораће бити женкарш — на оца је!

— О муко једна! — рече Стоја.

— Шта је море! Бар ти знаш! — Јесте ручали соколови? — ушта децу.

— Јесмо.

Он се прекрети.

— Хвала ти, Боже! Нека је па здравље!

Па се окрете мени.

— Е сад, господине, ако хоћеш да пушим, дај ми једну лулу дувана.

Ја му радо пружих дувањару. Он најпре помирица дуван па онда напуни лулу, укреса ватру у труд и метну па дуван, па поче пуштати димове исто онако слатко као што је мало час јео.

Срамота је признати, ал ја сам му позавидео!

Он се шалио са женом и децом. Жена, и ако је навикла на шалу његову, опет се смеиваше преда мнош.

— Таки је свакад! Не знам шта му је те лудује! Тако и код куће с децом.

Ја сам осећао глад. Узбунили су ме. Чинило ми се да се већу моћи најести, и зато се поздравим и пожурим кући.

Али сам се преварио.

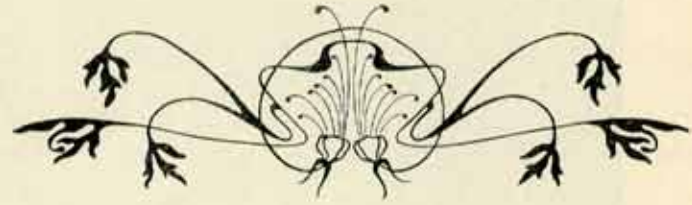
— Да ми је да једем као Мирко Бошњак! — рече оцу.

— Занни снагом иза ране зоре као Мирко па ћеш јести! — рече ми отац.

Мислим да је то била паметна реч.
 Него, за сад: *basta!*
 Буди весело и расположен

СВОМЕ

Јанку.

На гробљу

Тишина је, пусто... Гробне плоче леже.
 И гаврани црни са крстача гледе
 Венце свела цвећа, траке тужно бледе
 И облаке кишне где нечујно беже,

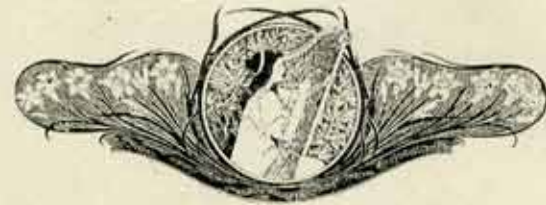
А с листа на листак клизе капље свеже.
 Натунтено небо; ветар јеца, плаче:
 Хладна киша сипи све јаче и јаче
 И каменорезац нову плочу реже.

Уз чекића лупу и шкрипу камена
 Тихо пева вес'о, ни брине га није
 Што слушају мртви, што га ветар бије.

А на другом гробу, млада јена жена,
 Тужнија по гробље, блећа од мермера;
 Око пуна суза, а срце чемера.

Париз 26. марта 1902.

Ст. К. Павловић

ПОВРАТНИ ТАЛАС

— Болеслав Прус (Ал. Гловацки) —

(СВРШЕТАМ)

VII

Д неколико дана стизаху фабрици велики товари памука. Адлер је, предвиђајући повишење цене, целу своју готовину уложио у куповину памука. У фабрику је стизао тек мали део куповине, а огромна је количина лежала по енглеским и немачким стовариштима.

Рачун га није преварио. Већ после неколико недеља цена памуку скочи, и непрестано је скакала. Тражили су му већ да им га уступи по 2% скуње; али Адлер нехте ни да чује. Трљао је руке од радости. Давно већ

није запамтио овако корисна посла, јер је видео да ће му се имање, пре но што преради сировину, повећати најмање за трећину.

— Брзо ћу свршити с фабриком! — мислио је.

Чудна ствар. Од како је сагледао блиски циљ свога дугогодишњег рада, осетио је неку незнану слабост. Фабрика му постајаше одвратна. Хтео би некуда ићи; тужно је. Често је молио сина да не проводи тако дуго ван куће, но да седи и да му прича о своје путовању. Све чешће је одлазио пастору Беме-у и тамо по читаве сате претресао о будућем одмору.

— Уморан сам!
— говораше. Смрт Гославскога и нареди у фабрици понели су ми се на врх главе.

Замисли се и на један мах додаде:

— Да ли ћеш веровати, Мартине, да по некад, особито изјутра кад се рад и постеља препиру о човека, позавидим ти на твоје животу. И често мислим: зар није боље бити пастором кога свет не проклиње, сви му не расипа новац, а новине не грде?... Али то је глупост! Види се да сам остарио. —

И као што је недавно Гославски, на чијем се гробу још ни земља није слегла, бројно дане боравка у фабрици, тако је и стари ткач рачунао месеце.

— До јула идуће године прерадићу сав памук. Јуна треба

огласити продају фабрике. Најдаље у августу исплатиће ми се, јер не мислим дати на кредит, а у септембру...

— Али ништа нећу казати Фердинанду до последњег тревутка. Ала ће се дете обрадовати!... Новац ћу опет дати у банке, а живећу само од интереса, јер би иначе онај думпов за две три године угуцао све, те бих још морао бити где обермајстором... ха! ха!

По некад би савео велико брдо, високо до неба из кога буља ватра, а он се пење на њ обичном упорношћу. Некад би опет уснио да се пење балоном све више и

више, чак тамо од куда звезде изгледају веће. Опет би по некад виђао гомиле стаситих и дивних играча, како преигравају богате салоне који се отегли у бескрајност. Али је свуда био сам, Фердинанда не виђаше крај себе.

Тада је мислио:

— Она ме нијаница толико одвукла од свога друштва, да га чак ни у сну не виђам. Кад бисмо још коју годину проживели овде, заборавио бих и како изгледа.

Мимо то сина је волео све јаче, и једино му је допуштао да проводи ван куће, нити га је задржавао крај себе с тога што га је — безгранично волео.

— Што бих задржавао дете у фабрици која је и мени огадила? Шта се негачиче што ја за њим чезнем? Та он је младић, а ја — старкеља! Он се мора забављати с младићима, а ја имам забаве — рад.

Сутра дан по вазару стари ткач обилажаше, као обично, све радионице и канцеларије. Дваеста радника било на црквеној слави, те се у фабрици причало о несташлукима господина Фердинанда, разуме се претерујући. Причало се да је младић господин био закупио јестиво у свима гостионицама, и да је сваки племић, који је хтео да руча, морао прво молити младога господина.

Адлер се с почетка смејао овој досеци, али се доцније сневесели,

прорачунавши колико је то морало коштати.

— Мангун Фердинанд! — рече књиговођу — све ће потрошити што будемо добили на памуку. Грдие муке имам с тим лудаком.

На дворништу стајаху бале памука, које најмљени радници превозаху у магазу. Адлер је прегледао рад, обичао стоваришта, оштро забрањујући пушење, и врати се у канцеларију.

Пред вратима две жене нешто живо разговараху с лакејем, али, угледавши Адлера, утекоше.

В. СТЕВАНОВИЋ

ФОТОСТУДИЈА

Ткач не обрати пажње на то.

Из канцеларије истрча чиновник, некако збуњен. У благајни књиговој, његов помоћник и благајник збили се у ћошак и претресаху нешто, очигледно узбуђени. Али при уласку господареви, живо поседаше за своје столове и обореше главе, пишући.

Адлеру се ни то не учини чудно. Јуче је био вашар, па јамачно говоре о својим доживљајима.

У чекаоници се Адлер нађе очи у очи с неким непознатим човеком. Човек беше нестриљив и узнемирен. Ходао је брзо по сали и млатао рукама. Видевши огромнога фабриканта застаде и занита збуњено:

— Господин Адлер ако се не варам?

— Да, одговори ткач. Имате посла са мном?

Придошлица за дуго не одговори, само му усне лако подрхтаваху.

Фабрикант га пажљиво посматраше, хотећи да погоди ко је и шта хоће. Ни најмање није изгледао као фабрички радник, више је лично на богата господичиња.

— Имам с вама важан посао — рече придошлица.

— Можда бисте хтели да одемо у моју собу? — запита Адлер, домишљајући се да је са овако узбуђеним човеком боље не говорити пред чиновницима. Можда има какву молбу?

Придошлица се устеже, али скоро одмах одговори:

— Па... хајдмо кући... Већ сам тамо био...

— Тражили сте ме?

— Да... Јер... видите, господине Адлере, ми... донели смо Фердинанда...

Мисао о каквој несрећи беше тако далеко од фабриканта да запита скоро весело:

— Зар се Фердинанд на вашару толико омио да га је требало донети?

— Он је рањен — одговори дошњак.

Били су већ у дворини пред кућом. Адлер стаде као укочан.

— Ко је рањен?

— Фердинанд.

Старац рашири руке.

— Подомно ноге? — Сломно врат? Шта је?

— Рањен је... куршумом.

— Куршумом? Он? Како?

— Имао је двобој.

Првено лице фабрикантово беше сад циглине боје. Бежу у ходнику. Адлер збаца у предсобљу горњу хаљину и упаде унутра. Не зашта ни ко му је сина ранио. Шта га се тицало то!

У првој соби застаде слуге и још једног непознатог човека. Фабрикант их одгурну и стаде крај дивана на коме лежаше Фердинанд.

На рањенику ни капута ни прелука. Лице му је толико промењено да фабрикант не познаде рођенога сина. Чело главе седи лекар.

Адлер гледа... гледа... Затим паде на празну столицу и, упрви снажне дланове о колена, рече загушено:

— Шта радни, вуцибативо?

Фердинанд га погледа необично тужно. Ухвати очеву руку и — први пут после много времена — пољуби је. Адлер се стресе. Занеме.

Фердинанд поче тихо, на претрг:

— Морао сам, тата... морао!... Сви су на нас викали... племство, келнери, новине. Говорили су да ја расишам новац, а ти глобин раднике... Још мало... пљували би нам у очи.

— Не напрежите се — шану лекар,

Старац се наже над сина, гледа, слуша. На лицу му се види огромна зачуђеност и жалост.

— Спаси ме, тата! — јекну Фердинанд. Ја сам обећао доктору десет хиљада...

Облак незадовољства пређе преко Адлерова лица.

— Што тако много? — упита несвесно.

— Јер ја умирем... Осећам да умирем!...

Старац ћини.

— Ти си будала! — викну. Учинио си глупост, лудорију!... Али још нећеш умрети...

— Умирем! — јекну рањеник.

Адлер се пљесну рукама.

— Полудео! Бога ми полудео!

Стаде јурити по соби, кршити руке, и на једанпут, ставши пред доктора, узвикну:

— Но, кажите му, господине, да је будала... Говори о смрти и мисли да ћу му ја дати да умре!... Ти да умреш?... Обећао си доктору десет хиљада? То је мало. Докторе, говораше старац као у грозници — ја ћу за мога сина дати сто хиљада, ако има ма и сенке опасности. Али зато само што је глуп, ја не плаћам. Како је с њим?

— Скоро никакве опасности — одговори доктор — али се инак мора брижљиво неговати.

— Но, прекиде га Адлер, јеси чуо, Фердинанде, шта вели доктор?... Ако си чуо, немој ни себе ни мене мучити... Јохане! Нека се сместа пошаље денеша у Варшаву да дођу најбољи лекари, засебним возом. Ако треба послати у Берлин и Беч, па и у Париз. Господин доктор нека да адресе најславнијих. Ја ћу платити; имам чиме да платим!

— Ух, ала ми је тешко! — јекну Фердинанд, преврћући се на дивану.

Отац му притрча.

— Смирите се, господине — говори лекар.

— Тата! — викну рањеник. Татице, ја те већ не видим...

На устима му се појави крвава пена. У очима и на лицу огледају се страх и очајање.

— Ваздуха! — узвикну.

Скочи с дивана и, пружајући руке напред, као сленац, појури прозору. На једанпут руке му клонуше. Окрете се наатраг, поведе се и паде на диван, ударивши главом о зид.

Још једном се окрете оцу, широко и с муком отвори очи и две му сузе блиснуше на трепавицама. Адлер, сав

дриће, немоћан седе крај њега и својим великим шакама отре му сузе, и пену с уста.

— Фердинанде! Фердинанде! — шапуташе — умири се. Живећеш — даћу цело имање.

У том осети како му син тежа у наручју и пада.

— Докторе, повратите га, пада у несвест!

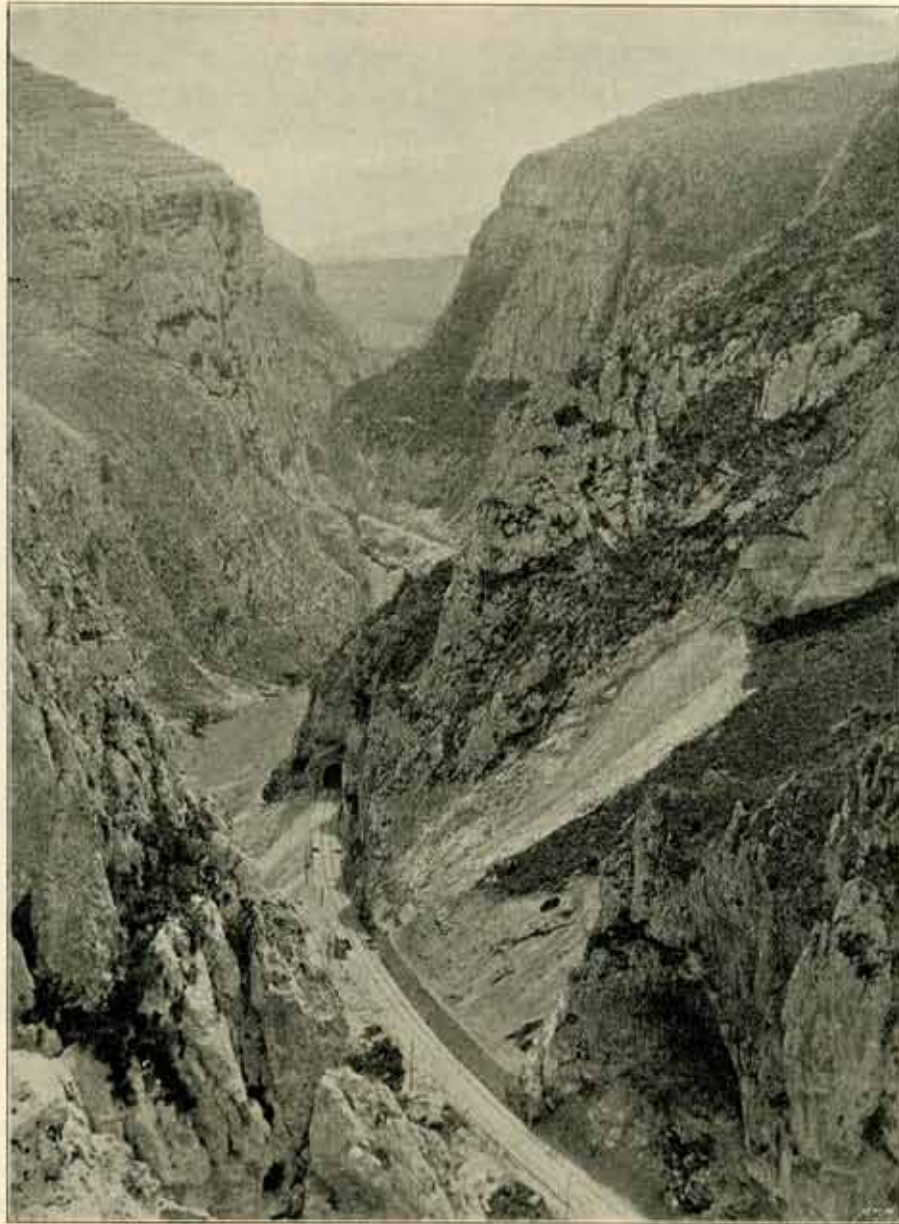
— Господине Адлере, изађите одавде — рече доктор.

Старац као да полуде. Ђини с дивана, тресну ногом столицу, гурну доктора и излете у дворинште, одатле на друм.

На друму сrete једнога од возара који су догонили памук. Зграби га за рамена на викну:

— Зваш ли ти? . . . Син ми умрo!

Отури човека на друм и допаде вратаревој кућици.

Из Сидевачке клисуре

— Што да изађем? Ја не могу изаћи кад сину треба моје помоћи . . .

— Више не треба — одговори полако доктор.

Адлер гледа сина, дрма га, штина. На завоју преко прсију појави се велика мрља крви. Фердинанд беше лешина.

— Хеј! Нека се одмах сазову сви људи . . . Сместа. Истом брзином врати се у собу, у којој лежаше умрли му син, седе према њему и гледа . . . гледа . . .

Трже се тек после пола сата.

— Што је овака тишина? Да се није машина покварила?

— Наредили сте да се сазову радници, те су зауставили машину и сви чекају у дворишту — одговори Јохан. —

— Зашто? Због чега? Нека иду на рад! Ја нећу да буде овако тихо. Пустити машину и све разбоје. Нека ткају, нека преду, нек лармају! . . .

Ухвати се оберучке за главу.

— Мој син . . . Мој син! . . . Син! . . .

Одавно су већ послали по пастора, који у тај мах улете плачући у собу.

— Готлибе! — завапи — тешко нас уввели Бог, али се удајмо у његово милосрђе.

Адлер га позадуго гледаше, па рече показујући сина:

— Гледај, Мартине, ово сам ја. Ово није његов, ово је мој леш. Да не верујем у то, полудео бих! . . .

— Гледај, настављаше, — ово лежи моја фабрика, моје имање, моја нада. Али он живи! Реци ми то, и ти сви. То ће ме умирити . . . О срце, срце моје! Ала ме боли! Талас се кривде вратио.

Кад су доктор и сведоци отишли, пастор поче наговарати Адлера да изађе. Послуша га те изађоше у башту. Ту стари фабрикант застаде на једном брежуљчићу, разгледа свуд у наоколо и поче говорити:

— Кад бих могао обухватити . . .

Рашири руке.

— Када бих могао обухватити све, угушити, бацити на земљу и изгазити, ево овако, ево! . . . Кад бих могао! Кад бих могао! . . . Мартине, ти не знаш шта ври у мојој глави и колико ме срце боли! . . .

Клауу на клауу и настави:

— Тамо лежи мртав син мој, а ја — ништа му помоћи не могу. И знаш ли шта ћу ти рећи? Чини ми се да ће кроз годину, кроз месец, а можда кроз недељу дана лекари пронаћи начин буђења и лечења оваких рањеника. Али шта вреди кад мени ништа неће користити, ма да бих за то дао цело своје имање и себе! . . . Продао бих себе као пса, као комад платна. Па ипак — ништа учинити не могу.

Пастор га ухвати за руку.

— Готлибе, од кад се ниси молио Богу?

— Зар ја знам! Можда има тридесет, а можда и четрдесет година.

— Знаш ли Оче наш?

— Знам . . . да сам имао сина.

— Твој је син код Бога.

Адлер обори главу.

— Ала је тај ваш Бог грабљив! . . .

— Не скврњи! Наћи ћеш се с њим.

— Када?

— Када искуца твој час.

Старац се замисли, затим извади цепен будилник, дирну федер и послуша куцање, па рече:

— Мој је час већ искуцао, а ти се, Мартине врати, кући. Жена те, ћерка и црква чека. Уживај у њима, врши своју службу, пиј рајско вино, а мене остави . . . Чини

ми се да чекам погреб целог света и само слушам хоће ли брзо ударити у неко звоно, од кога ће ми глава пући. Пропаће цео свет и ја у њему . . . Врати се кући, Мартине! Мени пријатељ не треба, а још мање пастор. Твоје ми је презенењено лице досадно и дражи ме. У осталом — дадиља ми не треба; сја сам и одгајио свога сина.

— Готлибе, умири се, помоли.

Адлер скочи с клупе.

— Иди до ђавола! — викну.

Затим брзо одјури у дво баште, и кроз споредну канију одјури у поље.

Пастор не знаде шта да почне. Врати се пуи рђавих предосећања у двор. Хтеде послати кога да припази на Адлера, али су се слуге бојале свога господара. Он позва књиговођа и каза му да је господар, не сасвим присебан, отишао у поље.

— Ех, није то ништа — одговори књиговођ. Умориће се, па ће доћи мирнији. Тако он увек, кад му се деси каква велика недаћа.

Прође неколико, смрче се, али старог ткача нема.

Никад се још по радионицама није овако ватрено претресало као сад, од како донеше рањена Фердинанда, и од како он умре. Несрећа Гославскога узбудила је до душе била целу фабрику, подсетила људе на учињене им кривде, а суровост господарева раздражила их; али сад је било сасвим друкче.

Први осећај гомиле, на глас о наглој смрти Фердинандовој, беше и чуђење и страх. Чинило им се да је из ведре неба ударно гром, да се фабрика заљуљала из темеља, да је сунце пошло натраг. Никома, почевши од главнога књиговођа па до последње раднице и поћнога чувара, није ишло у главу да је Фердинанд мртав. Он, онако млад, онако снажан, весео, богат! Он који није радио ништа, ни крај једне машинне стајао! Он, син моћнога оца, не живи! Погинуо брже него ли бедни радник Гославски, погинуо као зец, скоро за тренут!

Ови људи прости, убоги, зависни, којима је Адлер био грозно божанство, јачи од сваке силе, највећи великаш и најсилнији човек — ови се људи престрашише. У први мах им се учини да је осредњи племић и скромни поротник Запора, који уби Фердинанда, учини светотатство. Како је смео пуцати на младога господина пред којим су најодважнији радници обарали очи, најенажнији немоћали? Шта је ово?

И десила се чудна ствар. Они исти који су непрестано проклињали фабриканта и сина му, они исти грђаху његова убицу. Не један плаховитији говораше да онога разбојника треба уљескати као пса. Али — да се онај разбојник изненада појави међу њима — поутецали би.

После прве ватре наста расуђивање. Машинисти и обер-мајстори објаснише им да Запора није пуцао на Фердинанда као ловац на зеца, него је Фердинанд сам хтео да се на њ пуца, и он је пуцао први. Била је дакле борба. Али што се Фердинанд упуштао у борбу, кад

није могао да убије противника? Зашто су се та два човека, или боље те две природне силе судариле?

Неко зуцну да је ту ишло о њих, о раднике, да је Занора убио младога господина с тога што је он расипао новац, скупиен глобљењем радника. У осталом — додаваху старији — Бог је покарао Адлера. Клетве су биле услышане.

На тај се начин, за неколико часова, створила легенда. Сузе и крв света допрле су пред престо Божији, и збило се чудо, овде, — на очима целе околине. Побожни се уплашише, слободњаци се грађаху весели али им је око срца било хладно.

— Море, наћи ће... Швабе су плодне.

Тако говораху радници. Обермајстори као да су побијени. Не надгледаху рад, него само отпаркиваху у канцеларију да што чују. Један предлагаше да у знак жалости прекину рад; али се главни књиговођ осече на њега.

— Нека све остане као што је. Господар и овако није при свој намети: зашто га дражити?... Мене је највише било страх и жао онда кад фабрика стаде и сви одоше у двор. Кад тутње машине, човеку је лакше око срца, и чини му се да се није десило никакво зло.

— Тако је!... Тако је!... — повладише присутни.

У. Предик

Додоле

— Шта ли ћеш још бити? — питаху се.

— А знате ли да је стари полудео?

— Јамачно је полудео кад је возара бацао на друм нас све сазвао не зна се зашто, а сад побегао од куће и потуца се по пољу?

— Тако он увек кад је што лут...

— На кога је лут?... Мањ на Господа Бога!

— Не трабуњај о томе!... Не помињи Бога, јер се може десити још какво зло!...

— Да ми је знати шта ће сад стари?

— Шта ће, можда нас више неће глобити?

— У канцеларији говоре да ће продати фабрику и отићи својима.

— Та он нема никога.

Око шест у вече у канцеларију бану Адлер. Уђе као утвара, не зна се кад. Одело му умрљано земљом, као кад се човек ваља. Кратка му коса наоштрешена. Ознојен и тешко дише. Беовачу подишла крв; зенице необично раширене.

Стаде брзо обилазити све канцеларије и пуцати прстима. Чиновници дршћу на столицама.

Млад писар читаше неку депешу. Адлер му приђе и промењеним гласом, ма да мирно, запита:

— Шта је то?

— Опет памук скочно... Добили смо данас шест хиљада...

Не заврши. Адлер му истрже депешу из руку, згужва је и баца му је у лице.

— Ниткове! . . . — викну. Подлаче! Како ми смеш говорити о томе? . . .

Поче опет јурити по салама и гуњаше:

— Човек је најгора стока . . . Пси, видећи мој бол, не смеју да се умиљавају, него беже подијена рена . . . А он ми прича о хиљадама! . . .

Наднесе се над уплашенога чиновника и, машући рукама, настави загушљиво:

— Учини ти, камена главо, мени да се време поврати за недељу дана . . . за један дан, а ја ћу ти дати сву своју зараду. Отићи ћу из ове проклете земље бос и го, одвући ћу се на коленима, туцаћу камење на друму, умираћу од глади, па ћу опет бити срећан . . . Јеси чуо, ти! . . . Можеш ли време вратити за један дан? . . . За пола? . . .

У канцеларију улете Беме, коме је јављено да се Адлер вратио.

— Готлибе — рече пастор — коњи чекају, хајде к мени . . .

Фабрикант се исправи, завуче руке у џепове и клав, заморен, гледајући га с висине, поче иронично:

— Мој свети Мартине, не идем ја к теби! . . . Слушај још нешто: ја — ни теби, ни твојој Анети, ни твојем Јосифу нећу оставити гроша једнога! . . . Чујеш? . . . Ја знам да си ти слуга Божји и да твојим језиком говори мудрост Господња . . . Али ти не дам пребијене паре! . . . Моје имање припада моме сину, а није одређено да помаже врлину пасторове деце . . . Иди ти, часни Беме, иди! . . . Иди својој мршавој жени и преподобној Анети, па им кажи да си наишао на врло паметнога лудака, кога нико не може преварити ни притворним сузама ни глумним изгледом! . . . Или иди ти, Беме, тамо . . . мртвацу . . . и читај над њим молитве . . . Али ја ти кажем да ће њему досадити твоја молитва пре но што ће мене завести твоја лажна преподобност . . .

— Шта то говориш, Готлибе?

— Па ја ваљда говорим јасно! . . . Слизали сте се сви ви, да се дочепате мога имања, да би се некад твој Јоза, техничар, шепурио као ћуран по овој фабрици . . . Убили сте ми сина . . . Хоћете да убијете и мене . . . Али вам неће уналити! . . . Нисам ја од оних глупака који за милионе рубаља купују избављене душе од понова или пастора! . . .

— Готлибе! — прекиде га пастор. — Ти мене кривиш? . . . Мене? . . .

Адлер га зграби за руку, бесно га гледајући у очи:

— Памтиш ли ти, Беме, колико си ми пута претио казном Божјом? . . . Пре су то чинили Језуити с глумним богатшима и изварали им имања . . . Али ја се не дадох преварити, чувао сам своје имање, те ме . . . Бог казнио! . . . Не прави се зачуђен, Беме! . . . Та није давно било кад си бацао у купатило коре и дрво, показивао ми неке таласе и говорио да ће се вратити . . . Но — и вратише се твоји таласи! . . . Само се мој јадни син неће вратити . . . Крећу се на пут, за који му треба силан новац, и срце очево,

да га чува од Језуита и пастора! . . . Иди, Беме! . . . Гади ми се кад ти погледам тај дугачки нос који се тако гадно закрвенио . . . Иди, Беме, моме сину и, пошто се твој глас чује бајаги и на оном свету, реци му . . .

Адлер никад не беше овако речит, као сад кад га памет остављаше. Ухвати пастора за руку и изведе га на поље. Затим опет поче обилазити све канцеларије.

На послетку изађе из канцеларије. Вечерњи га мрак заклони, а туташ машина угуши му кораке.

Чиновници беху пренеражени. Нико већ не сумњаше да је Адлер полудео, бар тренутно. Али да га прате, да га чувају, на то и не помишљаху. Од ове огромне несреће сви погубише главе. Умели су несвесно вршити обичан посао, али на какав одлучан поступак према господару нико се не усуди.

Пастор Беме појимаше страни положај. Познавајући карактер Адлеров, предвиђао је нове несреће и спречио би их макар делимично, али није смео издавати никаквих наредаба. Које овде да заповеда и ко би га послушао?

За то су време догађаји напредовали. Око седам сати један радник јави да су мала врата на стоваришту памука отворена. Али док он јави о томе чувару, док људи стигоше, врата се затворила.

У фабрици се поче зукати о крађи, па онда о лутачкој души Фердинандовој . . . Јавише чиновницима, који већ беху понизили из канцеларија. Неколицина дотрча. Обузети слутњом прегледаше благајну и видеше да нема најглавнијих кључева.

Ко их је узео? . . . Без сумње господар. Али где је он у том тренутку? . . . Вратар увераваше да га је видео кад је ушао на врата; а поред све пажње није видео да је изашао. Адлер се дакле налазио у фабрици; али ко ће га тражити у тако великој згради, по ноћи?

У тај мах кљнговоћ, као да је погодио зло које прети фабрици, сазва главне мајсторе, нареди да се постави стража пред благајном, да се зауставе машине и сви радници тргну из радионица.

Али пре но што су извршене ове мере, зазвони на узбуњу. Из стоваришта памука поче кроз све отворе куљати густ дим, а по негде би лизнуо и пламен.

На овај знак радници, деморализовани већ досадашњим догађајима, подлегоше паници и листом напустеше радионице. Страх беше тако велики и бежање тако нагло, да ни у једној одаји не погасише светилке, не затворише врата, не зауставише чак ни парну машину.

Међутим је страх био за бегунце права срећа. Јер тек што се радници скупише у двористи, у намери да спасавају стовариште памука, а ватра се појави у стоваришту тканина.

— Шта ово значи? Ово неко пали! — чуше се гласови у гомили.

— Сам господар пали фабрику! рече неко.

— Где је он?

— Не зна се, али је у фабрици . . . Сад ватру букну у чешљарници и предници.

— Очевидно сам Адлер пали! . . .
 — Али од куда улази у одаје?
 — Узео је кључеве из благајне.
 — Онда што ми да му спасавамо фабрику, кад је он пали?

— Ко ће нам наредити да спасавамо?
 — А шта ћемо сутра јести?

Оваки узвици и плач жена орио се у збијеној гомили од две три стотине људи, немоћних пред несрећом. Одиста, спас је био немогућан. Скупљени гледаху, окамењени, пожар који се местимце појачавао, а местимце тек почињао.

Фабрика престављаше чудну слику.

У облачној јесењој ноћи видело се неколико огромних зграда, чаробно осветљених. Из сваког отвора на зградама лизао је црвени пламен, као буктиње. У главној згради, која беше у облику потковице, на левом је крилу горео четврти спрат, на десном — приземље. Све одаје централне зграде осветљавале су гасне светиљке, при којима се видело брзо кретање разбоја. У дворшћу, обливеденом црвеном, све јаснијом светлошћу, стајаше огромна гомила људи пренеражених, кунући.

Жагор људских гласова пратила је хука, тутњава и зврка машина.

Сваким тренутом огањ се појачавао; зидови од зграда скоро се нису ни видели од дима и пламена. На левом се крилу запаљено кров, на десном се огањ почео на први спрат и куљао кроз прозоре. У дворшћу све видније.

На једанпут жагор престаде. Све се очи упреше у главно одељење, још недириуто. Тамо, на другом спрату, при светлости гасних светиљака, указа се огромна сенка човечја. Сенка је ишла напред и назад, а гдегод се задржала подуже, тамо је часком постајало видније. На разбојима награђене тканине, подлога напојена масти, дрвени оквири машина: све се то палило необично лако. За неколико минута други спрат главнога одељења беше у пламену. Сенка се човечја појави на трећем спрату, пређе га лагано и опет је нестане. До мало је опазише у највишој одаји, на четвртом спрату.

— Он је! Он је! — повикаше.

Сад је цела фабрика у огњу. Из стоваришта намука куљао је пламен као из вулкана, под облаке. Из свију прозора на десном крилу вио се дим и пламен; на левом крилу се кров угњао и пуцао. Окна прекаху и звонећи излеташу у дворшће. У неким одајама, под тежим машинама, проламала се подлога.

У сред паклене хуке, кише варница, облака дима, над морем пламена који је у главном одељењу обузео све спратове, у највишој се одаји јасно видела људска сенка. Ходала је мирно, без журбе, као надзорник кад надгледа раднике. По некад стане на који од многих прозора и гледа — не зна се да ли на скупљену гомилу или на двор!

У том с огромним треском паде кров левога крила. Тренут после сруши се други спрат деснога крила. Огромни снопови варница носукташе у вис. Види се као на дану.

У стоваришту се намука проломеше од једном два спрата, и гомилу радника носу киша врелог пепела. Поста загушљиво. Неке машине у главном одељењу почеше чудно да шкрипе, на нослетку да се изврћу. Услед смањеног отпора замајни се точак парне машине обрће махнитом брзином, производећи тиме глас налик на фијук. Зидови пуцају, на једном месту паде димњак, а рушевине од њега долетеше чак до ногу скупљених.

У главном одељењу дим и огањ заклањају по некад четврти спрат, на коме се видела човечја сенка, како мирно иде дуж осветљене одаје.

У гомили јекну крик ужаса, непаличан људским гласовима. Гомила поче да се таласа, да виче, да показује на прозоре . . .

Од фабрике гаса долете потмула јека. У одаји четвртога спрата гасни пламенови блиснуше и — угасише се. Ватра се појави у димњацима главнога одељења. Затрешта цела зграда и с праском грома паде неколико тавана.

У дворшћу поста тако топло да се гомила повуче. Точак на парној машини окреће се све лакше — стаде.

. . . У фабрици, још пре једнога часа богатој и живој, неограничено влада огањ. Чује се пуцање уналењих греда, трештање зидова и тежак над гвоздених делова од машина.

Адлер, чувени индустријалац и несаломљиви поборник борбе о живот, зарадивши за дваеста година милионе, добровољно се сахрани њиховим рушевинама.

.
 Талас кривде се вратио.

С ПОСЛЕДНОГА
 Лазар Р. Кнежевић

*
 * *
 а колико да си била
 У очима мојим пала,
 Кад те сретох једног дана
 Душа ми је задрхтала.
 А у вече плакао сам,
 Плакао сам — не знам зашто —
 Сећао се прошлих дана
 И теби сам све опрашт'о.

У минулу прошлост пренет
 Умрлу сам љубав снев'о;
 Осудио себи самог,
 А тебе сам сажаљев'о . . .

А сутра ме зора буди,
 Да ми душа јаву сазна:

Да садашњост видим своју
Колико је бедна, празна.

За бригама свакодневним
Корацима журим брзим.

О, да знадеш у том часу
Колико те опет мрзим...

1901.

Влад. Станимировић

ИЗ ТРАВЕ И ЖБУЊА

† Дра Рад. Лазаревића

унце је упрло своје топле зраке на сушну и жедну земљу; безбројни пољски цветови сагли су своју главицу под жарким зрацима његовим, а све што није могло да сноси јару половине летњег дана потражило је склонисте у шумскоме хладу. Била би нема тишина у ово доба дана да није једне класе животиња која баш у то време највише истиче знаке свога живота и која од ране зоре па до мрклог мрака и од црне ноћи до беле зоре цврчи, зуји, кврчи и то највише кад небесна звезда најјаче опече. — Та весела класа огромна је свет инсеката. Њихову задовољству или жудњи, ердњи или благостању добро дошла је и светлост дана као и тама ноћи; они су вагда готови да одговоре својим осећајима и да даду више живота природи и забаве нашем уху, јер шта би вредела и најлепша цветна ливада кад би на њој владала гробна тишина, кад се не би чуло оно многобројно и разнолико брујање, овај за нас неразумљиви говор који ко зна колико скрива осећања у себи. За нас је све то карактеристика лепшега дана. Оно је један део појезије у природи, без које би она била и у летње доба онако исто суморна као и на полутамним зимским данима.

Ми не можемо у летње доба да коракнемо цветном ливадом а да нам уши готово не заглуну од силних гласова и звукова који се дижу из траве и са жбунова или и са врхова високих стабала. То је хаос разноликих гласова, сваки са својом парочитом задањом и циљем.

Истина: и мелодичност и јасноћа гласа, па чак и израз душе у песми особине су тица певачица, и ову неоспорну истину нико до данас није одрицао, али се не може одрећи ни инсектима извесна мелодичност или бар одређеност тонова који никако не вређају наше ухо. Стари су народи поклањали много пажње гласовима и тоновима инсеката, па чак су се дивили „песми“ обичне цикаде (великог цврчка) којој ни најбољи њихови песници нису штедили жице своје лире у хвалу њихову. Кад су дакле Анакреон и Омир могли са усхићењем хвалити цврчање и благословене цикаде, коју љубе Музе и Феб, давши јој песму умилну — онда је вредно да се и ми мало позабавимо музикалним продукцијама извесних инсеката и њиховим значајима.

На првом месту истиче се питање: од куда у инсеката вокалне (гласне) музике кад они немају органа за

то? Инсекти производе своје гласове и тонове на два начина: спољним или унутрашњим органима. За ово последње удешене су ваздушне цеви или трахеје у инсеката, о чему ће доцније бити речи. Али у главном: ми разликујемо у инсеката три међусобно различна звука: *глас*, *тон* и *шум*. *Глас* је онај израз звука који се производи органима за дисање; *тон* постаје међусобним трећем извесних спољних делова на телу, а *шум* је израз звука који се не може музикално одредити а постаје на разне начине. Али сем овога има и више варијација, нарочито код буба, са којима ћемо отпочети своја поематрања.

Многе бубе, као год и онокрици и двокрици, зује, као нпр. *жујке*, *фубретаре* и т. д. Ово зујање постаје услед брзог кретања њихових еластичних крила а висина тона зависи од величине дотичног инсекта или величине његових крила, али знатно утиче и број крилних замаха извршених у извесном времену. Тако на прилику *собња муха* учини у секунди до 330 замаха, обична *зола* само 110 у истоме времену и отуда је звук у золе дубљи, а ако број замаха спадне, као нпр. у лептира купусара само на 9 замаха, онда већ се и не чује ништа. *Јелењак* зуји дубље него друге мање бубе.

Али има буба које производе донета праве гласове, као нпр. *жујка* кад хоће да полети. Тај њен потмули глас производи се трентањем једног малог веома финог језичка на уласку у ваздушну цев: тај је језичак прирастао само једним својим крајем за уши ваздушне цеви а остало је потпуно слободно и тренти при излазу и улазу ваздуха а нарочито при лету кад је струјање ваздуха живље.

Сем зујања има још и других звукова од којих ћемо одмах споменути *куцање*, којим се служе извесне бубе у које спада и позната буба *мртвачки сар*. Још из давнињег доба давало је куцање ове бубе повода разним празноверицама и неоправданим душевним узбуђењима, што је у неколико и појмљиво зато што се ово куцање најјасније чује по тишини а то је поглавито ноћу, кад су обично празноверици наклонени људи још много пријемљивији за свакојак фантастичне утиске, а то куцање међутим није ништа друго до дозивање мужака и женке. Овај тон може сваки да изазове кад подражава куцању саме бубе, која му на то одговара куцањем, а производи се ударањем чела и предње ивице вратнога штита о какав тврд предмет, што се по ноћној тишини сасвим јасно чује као одмерено куцање часовника.

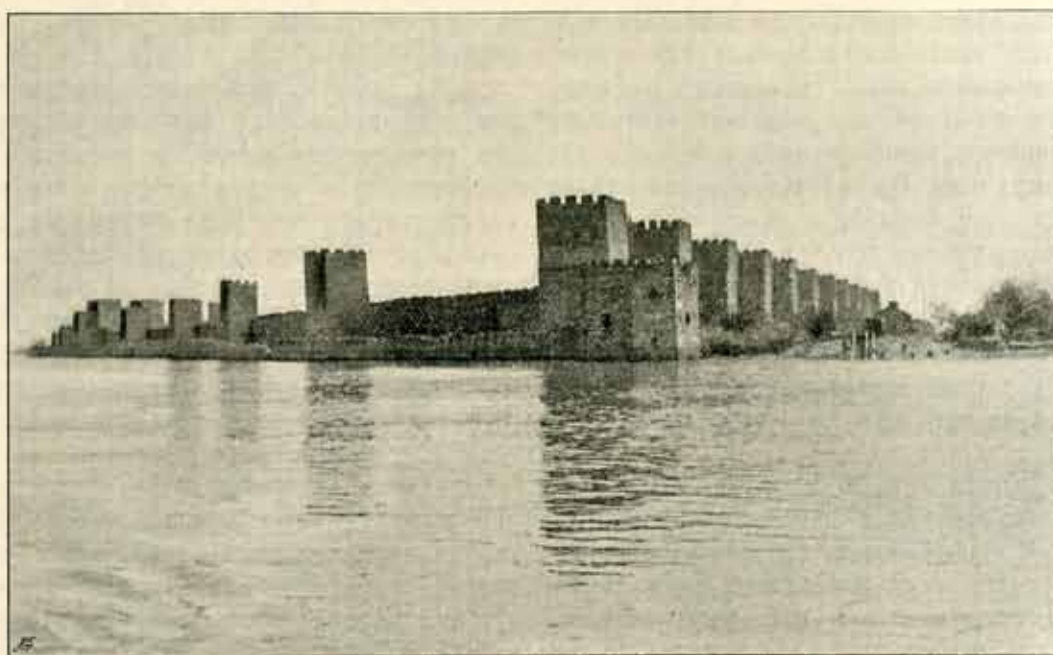
Сем ових има буба — које може сваки лако да посматра јер их има свуда — и које су, бачене на леђа, у стању да се одскоком поново дочекају на ноге, а ове им због своје краткоће не би помогле да се из тог неприродног положаја врате опет у природни. Оне то чине помоћу извесних згода које се састоје у овоме: на предњим грудима имају ове бубе једну подужу вазатке окренуту бодљу која као клин продире у једну подубљу избаченим ивицама оперважену јамицу. Кад дакле на леђа окренута буба хоће да стане на ноге, она повије тело тако да само предња ивица вратнога штита и врхови тврдих крила додирују под и у томе се тренуту јасно види споменута бодља. Затим повије тело нагло назад и свом свагом утера бодљу у јамицу; а услед овога полеђина вратнога штита и врхови крила снажно се одуиру о под и овим напрасним одуирањем одскочи тело у вис и обрне се тако да се дочека на ноге. При утеривању бодље у јамицу чује се јасно пуцање, које се чује и онда кад какву од тих буба ухватимо а оно хоће да се искобеља из наших претију.

Овоме пуцкању само јаче и другом спремом на телу, слично је *цичање* извесних буба. Ова је њихова особина веома zgodна одбрана од непријатеља који их гони, јер пуштају из задњег тела плавичасте праменове са малим треском. Од ових буба најбоље је позната буба *тобџија*, у које на крају задњег тела имају две жлезде и у њима се лучи и прикупља једна течност непријатне воње. Ове су жлезде испрекрштане финим мишићима под чијим се притиском цстура поменута течност кроз једну малу цевчицу на самом врху задњег тела. Ова течност лако ветри и у додиру са ваздухом претвара се у плавичасту или беличасту пару, која се у мраку светли, и на нашој кожи оставља црну пегу, пали и развија врло јак и непријатан мирис. Тобџија може да избаци 8—12 оваких метака

цичање, производе трљањем ивице предњих груди преко издигнуте али храпаве ивице средњих груди.

Јачина цичања зависи од величине бубе, а у неких је тако слабо да се не чује и ако се виде покрети који у других производе тон, али на сву прилику њих чује ко треба да их чује. Ухваћене стрижибубе циче једнако док су међу прстима и онда је лако посматрати кретања на грудима, па чак и у мртвих стрижибуба може да се изазове цичање кад прстима покрећемо предње и средње груди у ономе правцу у коме га жива буба покреће.

И неки *бауљари* могу да стрибулирају и имају апарат за то, само што он није смештен као у стрижибуба на грудима него је у неких од њих на ивици крила која

Смедеревски град, гледан с Дунава (по фотографији г. Марка Николитца)

једно за другим, али са сваком метком све је мање течности а и пуцњи су све слабији, јер само се први чују јасније.

Вањевропске врсте ових буба избацују ове праменове са много јачим пуцњем и љућим соком. Све ове бубе живе у пољу под камењем.

Имамо у буба да споменемо још један начин произвођења звука, а то је тако звано *стрибулирање*. Справу за овај посао имају врло многе бубе из разних фамилија и те се справе по своме саставу прилично слажу, само се не слажу по своме положају. Неке бубе ради произвођења звука трљају прстенове задњег тела о тврда крила, друге о задње ноге а неке опет предње груди о средње — и то су у главноме стрибулациони апарати.

Готово све *стрижибубе* имају тај апарат и он је у ивицама предњих и средњих груди, а звуци се, управо

трљањем о ивицу задњег тела и о љуснице на њему производе тонове сличне цичању стрижибуба.

У многих инсеката чују се карактеристични шумови још у лету, и они су разнолики према величини животиње и кроју њених крила. Кома није познато оно многогласно зујање бумбарова, пчела, мува, фино зујање малих мушица које се као облак делујују по мирноме зраку и сутопу? Кома није познато гласно зврчање пољских скакаваца и шуштање *виллина коњица* у лету? Сви ови инсекти крећу веома јаком мишићном снагом своја крила бржим или слабијим замахивањем, и све ово производи разне звуке и у неких тако танке као кад се јако затегнут конач претом дира.

У многих инсеката суделују при извођењу звука и *трахеје* или ваздушне цевчице а нарочито њихова *ушћа*

(стигме), на којима, као понекад и на самим цвчицама, има финих заборница у којих су ивице претворене у врло fine гласнице или језичке, као гласне листиће. Кад ваздух нагло нагне кроз њих, они онда живо затренире и потпомажу оно зујање у бумбарева, пчела, обадова, мува зукара и т. д.

Од јевронских лентирова зна се само за *мртвоглавца* да даје гласа од себе. Дуго се није знало којим начином он производи свој глас, докле није преовладало мишљење да то бива овако: у средини његова тела има један мехур са завршетком при крају једвака; обе половине сисалке не склапају се потпуно, него остаје између њих један процеп и кроза њ насилно изгоњени ваздух из мехура производи оно зујање које је једино израз нужде и невоље, судећи по оном жалосном пиштању, а и што се иначе никад не чује него само кад је лентир у великој невољи.

Како је друкчија песма кад непобедна моћ љубави или радости изазива разне звуке. Па и самим неким инсектима није непозната песма љубави, а у тој се песми најбоље разуме једно велико племе из реда *ирвоокрилица*. У њих је само мужак музикалан; и тако мали пољски Дон Жуани маме женке својом музиком или песмом. Ко хоће, може са мало више пажње да посматра ове интересантне музиканте, а тим пре што је сваком познат онај мали скакавчић који при нашој шетњи пољем сваки час одскаче испред наших ногу. Он је обично скривен у трави или често стоји на самој стаблици и са највећом озбиљношћу привлачи своје дуге ноге скакавице преко обе стране тврдих крила и тиме изазива познато зврчање. Он је неуморан и у стању је да ваздан гуди. У скакаваца је справа за тонове овака: гудало су јаке бутине задњих ногу које имају на равној унутарњој страни, близу ивице, једну петакнуту жицу, а на њој има 85 — 100 заострених, кретаљивих зубаца,

Ово сићушно зупчато гудало живо гуди преко једне оштре уздужне жице на крилима, и она је оно што је метална жица на музикалним инструментима, а тако потресена и дрхти — и то је у њих *жица звучалица*. Ма да је ова музика по себи монотона, опет зато није неинтересантна, јер гуде небројени гудачи час вишим а час нижим тоном, час страсније а час слабије, и као да свима овим варијацијама управља њихово осећање.

Од скакаваца најбоље је као музичар познат *велики пољски зелени скакавац*, који често улеће у наше станове а чује се у лето врло често и по нашим баштама. Његово јасно зврчање доста доприноси појезији пољскога живота, као што доприноси вечерње звоно у далекој доли, глас препелице из траве или песма славуја из жбуна, и жуље са грања. Инструментат, којим се овај скакавац служи за своју музику, састављен је од једне провидне издигнутим ивицама онточене оине на крилу и једне мрке жице звучалице на другом крилу. Ова жица гуди својом хранавом турпијастом површином преко поменуте оине — добоша — и брзим трењем производи тон „цик, цик, цик“ који се тако брзо једно за другим понавља да се све слије у једно ситно звечање.

И у *поицаца* (грилида) су крила једини гласни орган; од њих су најпознатији *пољски поици*, *зрикавици* и *ровци*. Мужаци у ових инсеката имају мрка крила укрштена на пљоштим леђима а близу корена има на њима видних пољаца онточених јаким ивицама. Једна од ових ивица на доњој површини крила истиче се као права жица звучалица. Брзим превлачењем једнога крила преко оштре ивице — жице — на површини другог крила, чују се

јасни и одвојени тонови „кри — кри — кри“, и тако иде дубоко у ноћ. Кад се једно крило замори, онда долази друго на ред.

Сасвим је друкчији апарат у *цикада* — велики цврчкови — који се на пуном сјају сунца далеко чују по густим шумама и високим стаблима. У њих су улази (стигме) у ваздушне телесне канале узани пролази са танким разанетим ошницама, које затрентавају кад ваздух продире кроз улазе. Осим тога иза њих има једна повећа дупља са јаким оквиром, на коме је разанета једна оина која одмах трепти како затренте и оне ошнице на улазима; и тим потресима или трептањима (вибрирањем) постаје оно познато цврчање цикада, које се у нас тако често чује а нарочито у шумовитим местима. У пољима бање Брестовачке чује се готово са свакога стабла звучно цврчање обичне цикаде.

Ми смо са неколико потеза изнели непотпуну слику тонова и гласова у инсеката, али нам изгледа, да би била још непотпунија кад не би бар само споменули и чему служе сви ови звуци; да ли су они међусобни споразум између инсеката, или су само задовољство или су једино љубавни мамци? Ово је питање тешко, али није баш сасвим неразрешено.

Ми знамо да је људски говор давање знакова језиком, а можда се некад, кад човек још није умео да говори као данас, служило знацима и покретима онако као што се данас служе неке животиње а нарочито инсекти. За ово да наведемо само један пример. Кад каква зоља наиђе гдегод на мед, она одмах одлеће своме друштву и мало затим долеће читав рој зоља на мед. Тако исто раде и мрави а јамачно и други неки инсекти. Где ово саопштавање мимиком ма из којих узрока није довољно, ту је притекао у помоћ глас или тон. Ми смо ово обоје напред споменули, али се сад морамо дотаћи истакнутог питања о значају гласова у инсеката.

Гласови се највише чују у друштвених инсеката т. ј. који у друштву иду за својим потребама. Мало пре смо наговорили мимично саопштавање зоља и мрави, а сад напомињемо да се у друштвених инсеката зукањем, или каквим другим гласом или тоном, позива на збор или ради потребе њихова особеног начина живота или због полних односа. У пролеће први излетели бумбаревци зову зукањем остале на расцветало жбуње; у мраку један комарац својим писком зове друге; у неким бумбарским насељима трубач-бумбар буди цело друштво својим зукањем. Понекад су гласови и пискања у нужди као нпр. у муве кад се заплете у наукову прећу или у ухваћеног лентира мртвоглавца. Оно неуморно кри-кри-кри — понаца несумњиво је зивкање женке у лепој ноћи летњег дана.

Врло је вероватно да гласови у животиња, били они произвођени унутрашњим органима или спољним, морају имати некаква значаја за њих; они су на сваки начин за већи део животиња израз ма каквог душевног покрета.

Висина тона инсектних гласова може се малим вежбањем веома лако ухватити, али је теже одвојити висину гласа од тона или шума који се производе трептањем крила. Један природњак (D-г Ландоа) прикунио је и музикално изразио неке гласова и тонове. У мува зукара креће се звук између *c*, *d*, *dis*, *cis*, *h*, *b*, — а тон крила је *c* или *f*; у пчеле је глас *a*, *h*, *c* преко линије а тон крила је *gis*, *a* — и т. д. Најпосле скреће пажњу на једну појаву о којој сваки може лако да се сам увери. Наши обични комарци купе се о летњим вечерима у ројеве и зује у висини тона *e* или *d*, и кад се тај тон пева у близини таквога роја онда на један мах цео рој пада на певача. Ово сведочи двоје, једно да

тонови и гласови служе за међусобно мамљење а друго, да је слух у инсеката добро развијен па чак и музикално. За ово последње навешћемо потпуно оверен пример. Један инсекат због свога гласа назван *катирид* показује да има музикалнога такта и хармоније. Како сунце седне одмах почиње њихов оркестар са кати—дид—хе—дид — а то је њихова инструментална музика, али пре почетка удешавају се тонови, управо држи се „проба“ а кад се она сврши онда тек цео хор почиње једногласно своју музикалну продукцију, па кад један кор са једнога стабла престане, онда прихвати други са другог стабла, и то иде тако наизменице целу ноћ. Сем тога опазило се да се, кад нека цикада удеси своју песму, некуне око ње читави ројеви других инсеката и из њихова понашања види се да их музика привлачи. При цврчању стоји цикада на стаблу главом окренута на горе, а у полукруг око њене главе поређани су слушаоци инсекти и слушају њено цврчање које за њих мора бити да је велико уживање те се диве вештини цикадиној.

Ветру

Кави те беси гоне, те се распињеш тако,
Очајни ветре луди, што се ваздухом
носиш?
Каква те сила тера, те нам огњишта
рушиш
И снажна дрва стара к'о слабу траву
косиш?!...

Зар су ти људи криви што су те вечне силе
Бољу страшном дале да га покорно служиш,
Да дољом плача горког пред собом пустош шириш
И наша плодна поља сликама грозним ружиш?!

Одби се ветре од нас. Пустинје иди тражи.
Где се мир сталан пружа, где никад нема људи.
Са ово мало срца, што вам је судбина дала,
Страшнији један оркан раздире наше груди.

Борски

Из живота чика Љубина

Покојни *Љубомир П. Пенадовић* — Чика Љуба, нарочит је тип у нашој литератури. Баш због тога и мислим да је веома потребно прикупити што више ситница из његова живота, да би нам он, и као човек, био тако познат, како нам је познат као књижевни радник.

Износим за сад ову прву руковет, остављајући да за кратко време спремам и другу. Напомињем, да још неколико оваких ситница има штампаних у „Бранкову Колу“ или „Стражилову“ [не сећам се добро], чини ми се од г. Срет. Пашића, и у „Подгорју“, листу што је прошле године излазило овде у Ваљеву, од г. Аксе Јокића порезника и од потписатеог.

I

Познати наш политички борац, онда парох у Бранковини, поп Марко Петровић упита чика Љубу:

— Кад ћете једном доћи и до нас?!...

— Е, онога, оче Марко, кад вам дођем нећу се вали више ни враћати.

У Бранковини су сахрањени сви Пенадовићи, па је чика Љуба овим одговором хтео ваљда рећи, шта ће сад тамо, кад ће иначе по смрти вечито бити ту!

II

Кад је лежао болан, зовнуо је свог сивовца Добривоја, и показујући брдо, на коме је Ваљевско гробље, рекао му: „Никако у оно брдо!“ Није дакле желео да буде погребен у Ваљевском гробљу. Своме свакидањем другу др. Ђоки Видаковићу — и ако је нерадо о смрти говорио — казао је једном идући на купање, да га, кад умре, сахране на једној коси, поред самог Граца, под ону велику крушку. „Леп је изглед одатле, моћи ћу вас бар гледати кад идете на купање!“... Но чика Љубу ипак су сахрањили у Бранковини, јер су сматрали, да он није говорио за Бранковину само из велике скромности. Сивовац му Добривоје вели, да је чика Љуба овако размишљао: „Шта ћу ја међу оне кнежеве и војводе?! Они су мачевима по крви писали а ја мастилом дрљао по хартији!“

III

Није имао обичај да оно мало новаца што има — а никад није имао много — носи у нарочитом новчанику, већ је сав новац распоређивао по свима џеповима: „Ако се изгуби из једног, неће из свију!“ Остатак у бакру, који никад није могао бити велики, остављао је увек у левом џепу од преника.

Навадила се унучад чика Љубина од сивовца му Алексе, те су увек претресали чики тај џеп и кусур узимали. Чим јутро, они улете у собу и грабе се. цакајући, око тог кусура, а чика Љуба у кревету да умре од смеха. Та децја ларма и отимање чинило му тако задовољство, да је после нарочито остављао нара у том џепу. По неки пут, да искуша и превари децу, метне у тај џеп само сребро, али деца неће да узму, већ плачу:

— Чика није оставио кусур!}

IV

Од све унучади највише је волео првенца Алексина: Јакова. У свачему се бринуо за њега и звао га *маје дете*. Сва остала деца Ацина — Ацина су деца; само је Јаша *његово* дете.

Једанпут се Јаша разболе. Чика љуба одмах отрчи за доктора и тражи помоћи. Док доктор прегледа малог болесника, дотле чика Љуба једнако хуче: „Шта ћу, шта ћу, кад ми је дете болесно?!“ Видећи га тако ожа-лошћеног, отац Јашин Алекса хоће да га утеши, па му вели:

— Боже, чико, шта вам је?! Даће Бог и биће добро!

— Е мој Ацо, одговара чика Љуба тужно: лако је теби. Ти имаш пуно деце, а ја само Јашу, па шта ћу ако ми не оздрави?!

Кад је Јаков доцније, школујући се, отишао из Ваљева, чика љуба опет је нашао себи *своје дете*. То је био његов имењак, Љубомир, други син Алекси. Треће *дете* није дочекао, јер је умро пре, пошто је Љубомир свршио своје школовање у Ваљеву.

V

Волео је частити своју унучад чајем, уз који даваше и сланине. Нарочито се веселио кад му, онако голаншави, дотрче и затраже да их чика угости. И он их је зблиља с највећим задовољством и частно. Често се пута дешавало, да њему није ништа остало, али он је вели „био сит“ кад је децу видео задовољну.

VI

У својој спаваћој соби, у којој је и радио, бејаше чика Љуба уснео да „пришитоми једног мишића. Свако вече, чим чује чика Љубин глас, мишић се помоли из рупе и по једном лењиру, што му је Љуба наместио, попије се на сто. Ту вађе мрвица од хлеба и сира, што је чика Љуба спремно за њега. Догод седи, чита или пише, миш је ту с њим; прави му друштво често пута по целу ноћ. По неки пут седне на задње ноге, исправи се и, гледајући у чика Љубу, мрда нушницом те га тако насмеје.

Једном приликом примети чика Љуба, да му унук Љубомир, *његово дете*, јури миша по соби да га убије. Врже боље докова ти чика Љуба малог Љубу за ухо, и истеравши га напоље повиче:

— Ниткове, ја другог маља немам до миша, па ми и њега хоћеш да убијеш!

Једног дана, баш некако пред своју болест, из које се неће више ни дићи, онази чика Љуба да његов мишић једва изиђе из рунце, али никако не може да се попије уз онај лењир. Он му помогне. Али на столу мишић не само да није ништа јео, већ поче да посрће. Види то чика Љуба, па му дође много жао:

— О, штете! Чудне штете! Он ће да сврши! Видим ја, да ћу остати без њега!

Миш мањка. Чика Љуба нареди унуку Љубомиру, да га сахрани под једно дрво у башти. Наређено, учињено! После су чика Љубу видели једном да је дуго стајао, подбочен на штап, па гробу мишеву и мислио. За тим је отишао у собу и писао.

VII

Видећи у својој башти много бундева, прохте се чика Љуби једном да тргује. Извади четрнаест дуката, колико

је имао тада, и даде их синовцу Добри да купи венрове и да их гоји. Добри воје купи четрнаест комада и поче их хранити куваним бундевама. Посматра то чика Љуба и радује се, што ће бити добре трговине. Но, идући једног дана по нијаци, виде он, како један сељак добро продаде кола бундева. Одмах је дошао до закључка: да је боље да се и њихове бундеве продаду а свиње хране доста сочним врежама од бундева. Што је намислио, то је и учинио. „Онога, зар дивље свиње имају бољу храну од ових младих и зелених врежа, па се опет угоје?!“ . . . Бундеве се продаду, свиње почеше јести врежу, и све би било добро још само да се венрови хтедохе гојити. Место тога, како који дан, они све мршавији. Чика Љуба куд ће шта ће, него реши да их прода. Продају изврши најстарији синовац Аца, коме није могло тада бити више од осамнаест година, и купца нађе у познатом онда касанину Марку Калаба. Тај Калаба био је особени тип: једна смеса од касанина, пуног свађе и ларме, и добродушног детета. Од Калабе узме Алекса и пет дуката канаре. Кад после два три дана дође Калаба, да гони свиње, виде он да се преварио и тражаше канару натраг, јер одустаје од погодбе. Аца канару не да, а Калаба виче да се сва авлија хори: „Шта? Зар да ме дете превари?!... И то кога?!... Мене!... Калабу!... Марка Калабу!“ . . .

Био чика Љуба у својој соби, па кад чуо ларму у авлији, он сиђе доле и приступи Калаби, поздрављајући га најучтивље:

— Добар дан, господин-Калаба!

— Нисам ја господин, већ касанин! одговара овај љутито.

— Ви сте нешто љути!

— Како да не будем љут, кад ме дете преварило! Овакве палочије, па да их платим тридесет дуката!...

— Право велите, касанин-Калаба! Зашто да вам узме тридесет дуката, кад нас коштају нешто више од четрнаест?! Ево вам ваше канаре.

И чика Љуба извади из свог џепа пет дуката, те их да Калаби, а овај задовољан оде.

Чуди се Аца, а и криво му, што чика Љуба врати канару, па га пита:

— Боже, чико, шта урадиште?

— Онога, Ацо, требало је, да си ти то сам учинио, а не пустити човека да се толико љути у Нонадовића кући . . .

После је наредио да се сви венрови по реду покољу и употребе за кућевну потребу.

— Боље је, онога, да их ми поједемо, но да се још ко због њих па нас наљути . . .

Ето, тако се свршио тај први и последњи покушај чика Љубина трговања! . . .

VIII

Једном приликом казао је, да му зготове посног насуља без запршке, и да у њега укрупно насеку црна лука. Чика Љуба у опште био је доброг апетита. Овај насуљ

јео је и о ручку и о вечери, па чак и сутра дан онако хладан о доручку. То је, вели, све с тога, да га мине жеља Бранковине, детињства и куће свог доброг оца, протв Матеје.

IX

Била јесен дубока, мрачна и хладна. Седе за столом синовци, снахе и њихова деца, па вечерају. Међу њима и чика Љуба. Мало мало, па се неко из друштва стресе од зиме и закончава оно хаљина што је на њему. То мало узнемири чика Љубу, али је њега тешко избити из његове благости. Зато он само пита:

- Је ли зима?!
- Јесте, готово једногласно одговоре сви.
- Па што болан не кажете и мени, да се и ја покријем!

П. Ц. Батони

МАГДАЛЕНА ПОКАЈНИЦА

X

Учитељ цртања у Ваљевској гимназији, г. Лазар Крцалић, хтео да се жени, па уписао чика Љубу за савет.

— Ако се ожениш — кајаћеш се, ако не — још горе!

Другом једном приликом чика Љуба беше нешто опширнији. У Крунићевој кафани говораше, између осталог, и ово: „Ко се не жени, противи се и људским и божанским законима, ал' зато му се луто свете и Бог и људи! Ето, узмите само мене за пример. Не жених се, али зато осетих добро оно што људи зову празним животом. И ово осећам највише о великим празницима. Овако, у обичне дане, увек имам друштва, али кад дође Божић или Ускре, кад се сваки повуче у свој дом, да са својим породом прослави ту свечану идилу, ја останем у кафани сâм, као огорели паз у углу, и дође ми да се сит наплачем!“

Ова чика Љубина мисао налази се иказана у песми „Старцу-самцу“, где поред осталих стоје и ови стихови:

О јадни старче, сâм ћеш скапати,
Нико за тобом нема плакати;
Од твог порога нико ти неће
Ужећи свеће!

Кад умреш јадан, туђин ће доћи
Смејући с' да ти заклопи очи;
Из шале рећ' ће: „Бог да те прости,
Живео с' доста!“

Не зна се, зашто се чика Љуба није женио. Сва је прилика — бар ја сам тако слушао — с тога, што се волео с једном девојком која се морала удати за другог. Кад је та госпођа доцније постала удовицом, беше чика

Љуба већ старцем, па ипак се с њоме [она беше у Француској] пријатељски дописиваше.

XI

Води Добра једном краву крворогу, веома великог лопова, па је напаса на путању у кукурузишту. Пази Добра добро, али окрене ли се само мало у страну, крвороги лопов одмах за кукуруз, па читаве клинове одваљује. Брани Добра кукуруз, па му на послетку и досади и почне псовати краву, ама онако асли сељачки. Шта ће човек?! Тако му бар лакше!!

Иде чика Љуба из вароши; чује Добрине „одабране“ речи, па му није право. Кад је дошао Добри, он га саветује, да није лепо псовати ни човека, а камо ли бесловесну животињу. „Ама, шта ћу, чико, кад је лопов?“

брани се Добра, али му чика Љуба и даље доказује, да псовци смисла нема.

Решн се тада Добривоје на једно лукавство: предаће краву за минут два чика Љуби на чување, да види шта ће он радити!... Замоли дакле чика Љубу да предржи мало краву, док он не сврши неки хитни посао. Чика Љуба пристане, а Добра отиде у кукурузе и сакрије се, па очекиваше: шта ће бити!

Чује Добра у кукурузима како Љуба говори крави: „Не, Милавка, не; није лепо да крадеш; ево ти траве доста; ђаволе... [па јачим гласом]. Бога ми си ђаво!... [па онда још јачим гласом:] Угурсузе један!“... При овом последњем узвику виде Добра, да се крљорога оте од чика Љубе и право оде у кукурузе да их копаби. Ипак Добра неће да се јави, да види: шта ће сад радити чика Љуба?

Чика Љуби криво што је испустио краву, а овамо Добри приметно, па иде крави и тепа јој: „На, Милавка, на!“ Милавка ћути, једе и чека чика Љубу, али, чим се овај приближи, она тркне на час и духне даље у кукурузе. Опет јој се ближи чика Љуба и опет тепа „На, Милавка, на!“, али Милавка опет окрне и побегне!

Прижегло сунце познога лета, па пече и на равни, а камо ли у оном склону од кукуруза. Чика Љуба се ознојио, дахће, а краве никако да ухвати. И ако љут — још благо виче: „Оди, Милавка, оди, сине“, па после и он окреће други лист: „Угурсузе, право има онај што те неује!... Све ли ти законе твоје, је си ли чула?! Да ми те је само ухватити!“... И чика Љуба, поред све своје философије, у мало што не поче псовати као његов Добра. Но у том моменту јавља се и он, ухвати краву и чисто с победом вели чика Љуби:

— А, чико, шта сад велите?!

— Онога, одговори чика Љуба: може се, може по неки пут и опсовати, једно два трипут на дан, ал' не онако једнако к'о што ти беше окупио!

XII

И ако сам није умео никад чувати, ипак је своје опоминџао да чувају. За то им је чешиће пута причао причу о богатом Американцу, што није дао да се бапи ни најмање парченце воска што се нађе у меду, него га је остављао у нарочиту зделицу.

— За годину дана, онога, скупило се воска за читав долар!

Другом приликом причао би им опет другу причу: о богаташу што није имао породице. Једног дана седне тај богаташ на израчуна: колико дневно може трошити, ништа не радећи, па да све своје имање до смрти потроши. А мислио је, да неће више живети од двадесет година. Рачун му се учини тачан и он по њему почне трошити. Прођоше двадесет година, богаташ није умро, али све своје имање бојаше потрошио. Да не би скапао од глади морао је просити. Смирно је скидао капу и богорадио:

— Уделите ономе што се у рачуну преварио!

XIII

Сувопразица!... Оштар северац брише, чисто леди... На пијаци стоје једна олако натоварена кола дрва, а пред њима бедно одевен дечко од 13—14 година. Купци га не нуде великом ценом, јер звају да ће га хладноћа натерати да даде дрва пошто-пото, и да час пре бега кући. Али дечко и даље стоји и не да дрва јевтиније од три динара.

Пролази туда чика Љуба, журећи из каване кући, и чује дечка где некоме каже цену од дрва. Погледав на полусмрзнута сељаче чика му Љуба виче:

— Чујеш, дечко! Потерај дрва ако хоћеш за четири динара!

Зачуђено сељаче пита га: „Велиш ли збиља?“, а чика Љуба: „Озбиљно! Потерај, ако хоћеш!“... И сељаче радосно иде за њим, и сви се на пијаци чуде чика Љуби, што толико царе даде за онако мало дрва!

Чика Љуба долази са сељачетом кући, наређује момку да истовари дрва и положи вочићина, а дечка уводи у кућу; ту га крај ватре огреје и пошто га уверио, да му за храну неће ништа наплатити — јер се дечко тога бојао — даје му ручак, исплати му четири динара, и отпусти га да иде!

Доцније је то сељаче, родом из Буковице, увек и с највећим поштовањем скидало капу, видећи чика Љубу гдегод у вароши!

15. марта 1902. год.

Ваљеву.

проф. Ж. М. Романовић

Фирмилијан

Скопањски Митрополит

У очекивању свечаног посвећења Господина Фирмилијана за митрополита Скопањског, доносимо његов лик и ове врсте о његову животу и раду.

Архимандрит Фирмилијан администратор Скопске Митрополије родио се у Шапцу 1852. године.

Родитељи Господина Фирмилијана били су сиромашни, по су га ипак лепо школовали. У Шапцу је Димитрије (Фирмилијан) свршио основну школу и полугимназију. Затим је провео 4 године у трговини познате у Шапцу и хвалене трговачке куће Тонзуовића.

1869. године, у жељи за богословском науком, Димитрије се у манастиру Петковици закаљуђери и добије име Фирмилијан. Тадашњи Епископ Шабачки Мојсеј узме га одмах (у марту 1869. г.) за свога ђакона а на јесен прати га у богословију где је био кроз све време школовања одличан ђак. Из богословије оде ђакон Фирмилијан у Златни Праг, где је на универзитету свршио прву годину философије с одличним колоквијама. Тада га српска влада избере за државнога благодетанца најпре у патри-

јарниској школи на острву Халки а затим на универзитету у Атини где је довршио богословске науке и положио испите са научним степеном *Маистра богословља* и одликован орденом Христа Спаситеља.

За време ратова 1876., 1877. и 1878. год. бивао је комесар војних болница. По ослобођењу Враће био је администратор тадашње Враћке епархије, а за тим је отишао опет у Атину да доврши школовање.

1880. године Господин Фирмилијан као сићел већ је био наставник у нашој богословији у Београду и предавао најважнији предмет *Догматичко Богословље*. Године 1881. био је *први* који је у Србији положио *професорски испит*.

По паду пок. Митрополита Михајила био је биран и нуђен за Митрополита Краљевине Србије, али се није примио. Доцније му је нуђена *катедра Жичке Епископије*, али се и тога положаја није примио. Волео је остати на положају дотадашњем а да изађе на глас као велики бранилац каноничког стања у цркви.

лијан одмах се радо одазвао и тој мучној и тешкој служби, оставивши браћи она сјајна места у отаџбини, која су њему била намењена а сам жртвовавши себе на разне и тешке подвиге у смерности млађег и понижегога.

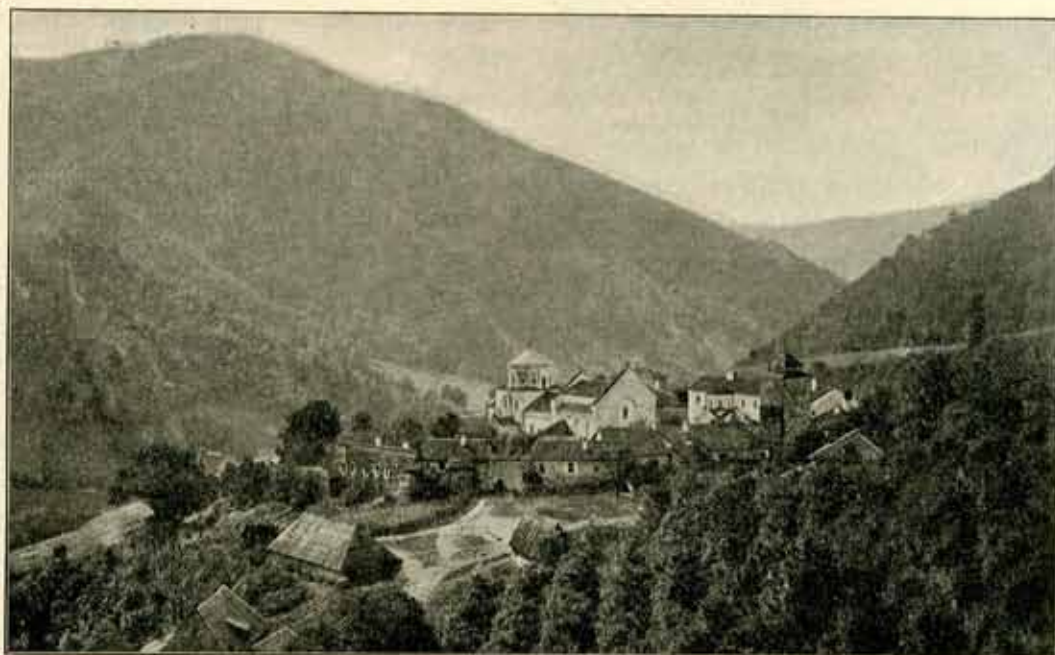

Арлезијанка

ALPHONSE DAUDET

Д а се до села дође, силазећи из моје воденице, пролази се крај једне сеоске куће саграђене крај друма у дну једног великог дворишта засађеног брестовином. То је права кућа провансалског *домаћина*, са својим црвеним цреповима,

Манастир Студеница (по фотографији Географског Завода Велике Школе)

Покојни Митрополит Мравњић, поштујући карактер и рад Господина Фирмилијана, произвео га је за прото-сићела а затим и за Архимандрита. Краљевска влада изабрала је Архимандрита Фирмилијана за професора Веронауке и за дворског свештеника Краљевићу Александру и поверила му управу Богословије у којој је ректоровао више година са похвалним успехом, установивши: *Јавна предавања* у Богословији и *Фонд сиромашних богослова*.

Господин Фирмилијан није се никада бранио од полова, већ на против одазивао им се и прихватао их с онаквом марљивошћу каква свештенику нарочито доликује. Тако он је био члан управе: Друштва Св. Саве, Црвеног Крста, Друштва за улепшавање дунавског краја у Београду, Друштва сиротне и напуштене деце, Друштва за подизање цркве Св. Саве, Просветног Савета, Свештеничког Удружења, Монашког Удружења, Уредник „Весника Српске Цркве“ и написао је и штампано више од 150 табака *о научним богословским стварима*. Кад је потреба била да Србин пође и у Америку (Чикаго) и у Турску да послужи интересима своје цркве и народа: Господин Фирми-

својом широком мрком фасадом неправилно испреканом, и затим, сасвим горе, својом таванском ветрушком, ижљобљеном точкићем за дизање жрвања, и са неколико снопова мрке сламе који су стрчали...

Зашто ми је та кућа пала у очи? Зашто су ми те затворене вратнице стезале срце? То не би могао рећи, а међутим од ове ме је зграда језа подилазила. Сувишна је тишина била око ње... Кад се пролазило, пси су лајали, морске кокоши бежале су без ларме... У кући ниједног гласа! Ничега, чак ни лупе напуча. Да није белих завеса на прозорима и дима који се дизао са крова, мислио би човек да је како ненасељено место.

Јуче, баш је избијало подне, враћао сам се из села, и, да бих избегао сунце, ишао сам дуж кућних зидова, у брестовој хладовини. На друму, испред куће, слуге су ћутећи довршивале товарење сена на једне двоколице. Вратнице су биле остале отворене. Пролазећи бацих један поглед,

и видех у дву дворшта, како се држи рукама за главу, налакћен на камени сто, једног великог старца, свег белог, у врло кратком капуту и дробавим чакширама. Застадох. Један од људи рече ми сасвим полако:

— Пет! то је газда... Такав је од како му се сину десила несрећа.

У томе тренутку прођоше мимо нас једна жена и један мали дечко, у црно обучени, са дебелим позлаћеним молитвеницима, и уђоше у кућу.

Човек додаде:

— ... Газдарица и млађи брат долазе с богослужења. Иду сваки дан у цркву, од како се дете убило. А! господине, какво очајање!... Отац још носи покојниково одело; не може човек да га наговори да га скине... Ђи! хајд! Кеша!

Двоколице се покретоше да пођу. Ја, који сам хтео да више дознам, затражих од кочијаша да се крај њега пошнем, и ову причу која раздире срце дознао сам горе, у сону.

*

Знао се Жан. То беше диван сељак од двадесет година, невин као девојка, темељан и отворена лица. Како је био веома леп, све су га жене гледале; али он је само једну у глави имао: неку малу Арлезијанку, сву у кадиви и у чинкама, коју беше једном сусрео у Арлу, на тркалишту. — У кући, с почетка, ову везу нису са задовољством гледали. Девојка је сматрана за неозбиљну, а и родитељи нису јој били из нашег краја. Али је Жан свом силом хтео своју Арлезијанку. Говорио је:

— Умрећу ако ми је не даду.

Морадеше понустити. Решише да их по жетви венчају.

Тако, једног недељног дана у вече, у кућњем дворшћу, породица је била при свршетку вечере. Готово је било као на свадбеној гозби. Испрошеница није била ту, али се за све време нило у њену част. На вратима се указа један човек и затражи да говори с газда Естевом, само с њим. Естев се диже и изиде на друм.

— Газдо, рече му човек: ви се спремате да своје дете ожените једном превратницом која је две године била моја јараница. Што вам рекох, доказујем: ево ни сама!... Родитељи за све знају и били су ми је обећали; али, од како је ваш син тражи, ни они ни девојка неће ме више... Ја сам међутим држао да после тога она не може бити ма ког другог човека.

— Добро! рече газда Естев када је загледао у ни-
сма: уђите да попијете једну чашу *миске*.*)

Човек одговори:

— Хвала! тужији сам по жедан.

И оде.

Отац се врати унутра, хладнокрван; заузео поново своје место за столом, и вечера се весело заврши.

*) *Muscato*: вино од мирисава грожђа.

Пр.

Тога вечера, газда Естев и његов син изидоше заједно у поље. Дуго су остали ван куће; кад се вратеше, мајка их је још чекала.

— Жено, рече *домаћин*, приводећи јој сина: пољуби га! Несрећан је...

*

Жан није више говорио о Арлезијанки. Међутим само је њу волео, па чак и више но икад, од како му је беху показали у туђим рукама. Али је био и сувине поносит да што каже. Сирото дете! то га је и убило... Понекад би по целе дане проводио у каквом углу, немичући се. Други пут би опет, бацајући се на посао као бесан, радио земљу за десеторицу. Дође вече, он ухвати пут за Арл и иде таког све док при заласку сунца не угледа варошке витке звонаре. И онда се врати.

Никад није даље ишао.

Видећи га таког, увек снуженог и самог, укућани већ нису знали шта да раде. Бојали су се какве несреће. Једном, при столу, рече му мати, гледајући га очима пуним суза:

— На добро! Слушај, Жане, ако је ипак хоћеш, даћемо ти је.

Отац, зарумењен од стида, обори главу.

Жан даде знак да неће, и изиде.

Од тога дана промени он сасвим свој начин живљења, претварајући се да је увек весео, не би ли разуверно своје родитеље. Поново га виђаху на играци, у крчми, при жигосању говеда. При гласању у Фонвијеју, он је водио *фарандолу*.*)

Отац је говорио: „Оздравио је.“ А мати је вечно била у страху, и више но икад лебдела је над својим дететом... Жан је спавао с млађим братом, сасвим близу одаје где су неговали свилене бубе; сирота старица намести себи кревет уз њихову собу. Могла се и пођу наћи око свилених буба.

Дође и Свети Јелесије, жетелачки празник.

У кући велика радост. Било је најбољег печеног меса за цео свет и кувана вина као да је у киши напонало. Затим жабица, ракетли, и пуни јасенови фењери од бојадисане хартије... Живео Свети Јелесије! Да изгину играјући *фарандолу*. Млађи изгоре своју нову блузу. И сам Жан изгледао је задовољан; хтео је и с матером да игра; сирота жена плакала је од среће.

Око поноћи одоше да легну. Сан је био целоме свету потребан. Жан није спавао. Млађи је доцније причао да је целу ноћ прејецнао. Ах! кажем вам, био је добро уједен!

Сутра дан, у зору, чу мати где неко пређе трчећи преко њезине собе. Имала је као неки предосећај:

— Жане, јеси ти?

Жан не одговара; он је већ на степеницама.

Мати се брже боље диже:

— Жане, куда ћеш?

Он се пење на таван, она се пење за њим:

*) *Farandole*: провансалска игра, назив на наше коло.

Пр.

— Сине мој, тако ти неба!

Он затвора врата и повлачи резу.

— Жане, Жанчићу мој, одговори ми шта то хоћеш?

Пишајући својим старим рукама које су дрхтале, она тражи скакавицу на вратима. Отварање прозора, тресак тела на двориншу калдрму, и то је све.

Спрото дете беше рекло у себи: „Сувинше је волим. Идем...“ А! како смо ми бедног срца! Мало је чудновато, међутим, да се љубав не може угушити презирањем!...

Тога јутра питали су се људи из села: ко ли је оно онако викао тамо, око Естевове куће?

То је мати кукала, у двориншту, пред каменим столом покривеним росом и крвљу, необучена, са својим дететом у наручју.

Париж.

С ФРАНЦУСКОГ ПЕРЕВО

Ст. К. Павловић

ПОЗОРИШТЕ И МОРАЛ

од

Вој. Ст. Поповића

Правац, који се у последње време осећа у оригиналној руској драми, навео ме на мисао да, говорећи о њему, поставим предмет на ширу основу, т. ј. да укратко бацим општи поглед на савремено позориште и његов утицај на морал нашег времена.

Недавно у једном београдском журналу, ако се не зарам „Колу“, изашао је веран превод сакупљених по непотпуних новинарских рецензија на неколико пијеса које данас сакупљају пуна позоришта, само стога што се у њима трaktuју теме савременог интереса. Ја се нећу упустити у излагање његове садржине, него ћу у опште говорити о такој врсти пијеса и њима сличним, које се пишу да се задовоље развратни укуси и које очигледно носе карактер модерне декаденције.

Узмите ма коју из тих пијеса: „У својој улози“, „Хризантема“, „Робиње весела“, „Позлаћени људи“ etc. све нам оне тако рећи представљају наличје живота — живот круга људи који у социјалним односима стоје ниско, по који на жалост играју у наше време велику улогу у друштву. Њихове главне јунакиње представнице су demi-monde, чији се цинизам по каткад испољава у свем својем блеску. Ноћни лептири окружавају јарку светлост богињина храма и безбрижно се лепршају у њему.

Позориште треба да је огледало живота. На шта нам даје савремено модерно позориште, какве нам стране живота оно открива? Зар учећи нас, оно нас мора развратити? Зар свето и узвишено осећање љубави бацати са свога престола у благо пољних пожуца и страсти? Зар из таквог позоришта, где љубавници издишу у грчевитим и страстним загрљајима, где се на рачун оштроумља говоре

двосмислене речи које често прелазе у право своје значење, зар из таквог позоришта не излазимо узбуђени с извесним расположењем духа? Какав утисак износи из таквог позоришта млада шпшарица, која тек што је отпризивала ступање у свет подужавањем своје сукњице, код које су појмови о свету тако наивни и искрени, у чијој богатој уобразиљи још лебде благородни и узвишени херои, међу којима је и њен сућеник? Какав утисак износи из таквог позоришта млада жена, која тек што је завршила свој медени месец? Позориште јој даје богати материјал како се обманују мужевн. Пред њеним се очима шире најтање, најфиније мреже adultère-a, и њој остаје да бира најподеснији начин до своме мужићу натакне рогове. Настаје ужасна борба међу инстинктивним поштењем, уверењима и идеалима, којима је до сада живела у царству снова с једне стране, и светским правилима и модом с друге стране. Она подлеже првом вештом саблазнитељу, осећајући да јој је мирно самољубље и савест, јер је таква мода, тако све раде. Елегантна Парижанка, која све своје знање о животу и друштву црпи из романа Марсела Прево, Пола Ервје, Жоржа Оне и др. и даје највећи проценат т. зв. модерних женскиња, представница крајњег феминизма, за којима се слено повлачи читава фаланга женскиња других народности.

Рђав утицај таквог позоришта, односно таквих пијеса на женски пол, очигледан је. Барбје у својој чувеној „Мелномени“ прекарсно га је изразио стиховима:

*Et les femmes au bout de ces drames impurs,
Haletantes encor, l'oeil en feu, les sens dors,
D'un pied lent descendant la salle solitaire,
Regagnent leurs foyers en recant l'adultère.*

Позориште није песма или роман, који утичу и на наш ум и размишљање, јер их читамо; не, ефекат је овде силнији, пред нама су живи људи с најузвишенијим и најнижњим страстима. Ми видимо њихов развој. Ми осећамо и испитујемо све њихове перипетије, које остављају у нама дубоке и неизгладне утиске, и који се често рефлекторно, без сазнања, испољавају у многим нашим умним радњама.

У рецензији коју је дала француска академија на трагедију Корнелову „Сид“, вели се на једном месту: „Силне страсти, ако су добро и талентово представљене, производе на оне, који их гледају, део ефекта који оне производе на праве жртве тих страсти“.

Оставимо најзад на страну љубавне комаде, на се обратимо нпр. криминалним драмама, којима угошћавају прост народ, и ако оне до душе нису сада тако у моди, као што некада бејаху.

Колико је несрећника, што седе на тим клупама и налазе се у сличним околностима са јунацима драме. Они с напрегнутом пажњом следе за њиховом радњом, као да се с њима решава и њихова судба, и мрачни и замисљени остављају позориште уносећи у дубину своје душе импулсе који ће згодном приликом решити и њихову ствар.

И заиста: позориште нам не даје природни развој психичких појава, као што то у животу видимо, него их афектира, усилјава до последњих граница, напрежући пажњу и осећаје гледалаца до крајности, јер такве силне емоције и утичу на масу, и обезбеђују успех пијесе. Како се далеко иде да ефекат буде силнији, илузија пунија, даје нам примера Америка, где, веле, амтринерени у таквим приликама нарочито погађају праве, професионалне лопове и прописвете.

Преступник и убица под чијим ударима ножа издишу невинне жртве, насилник је таквим бојама, да у нама не

изазива гнушање и презрење, већ дивљење. Ми се дивимо његовој дрскости, хероизму, којим долази до свог циља. Он постаје идејалом многих тајанствених и проблематичних натура, у чијој преступној фантазији оставља дубоке траге и јавља се као оваплоћење свију врлина. Ми знамо многе случајеве, где су преступници и убијце придавали својим гнусним делима театрални карактер и у њима играли улогу глумца.

„Игра страсти — говори Расин у својој посланици Валенкуру — завлађује душом гледаоца: он љуби, мрзи, плаче, и сам постаје глумцем.“

Као доказ томе могу навести неколико примера из прекрасне књиге Луја Проала „Le Crime et le Suicide passionnel.“

Новембра 1860. год. у суду департамана Ушћа Роше расматрало се дело Марсељског кројача Р. Он је био пореклом Италијан и ватрено се одушевљавао трагедијама свога чувеног земљака Аџијери. Случајно се заљуби у једну удату женску; постане њен љубавник и из љубоморе рени се да убије њезина мужа. Покушај му не испаде за руком и њега затворише. На испиту држао се сасвим хладнокрвно и кад је приметно да га полицијски чиновник пажљиво посматра, одговори му:

— За што ме тако гледате? Мене пре треба жалити, него укоревати. Нисам ја први нити последњи који је овако што год учинио. *Прочитајте трагедије*, ви ћете видети, да је било људи, који нису само такве ствари чинили. Ја сам попушно као што треба, и да сам остао у слободи, поново бих учинио то исто.

При претресу стана нашли су, разуме се, његова омиљеног писца.

Дело доктора Банкала, које је у своје време произвело толику сензацију, извршено је по свима правилима позоришним. Пред самоубијством, како прича сам Банкал, који је случајно остао жив, извршена је била *ироба*, бираних најпозоришних позе, у којима ће умрети он и његова драгана.

Студент Шамбиж пред смрћу певао је излазну арију Фаустову.

Таквих примера, који јасно доказују тесну везу међу тамницом и позориштем, можете још доста наћи, ако само загледате у који му драго велики осуђенички завод.

*

Још стари Аристотело указивао је на рђав утицај позоришта на морал. Он је веома волео позориште, али је отворено тражио да се у њега не пуштају младићи, бојећи се да на њих не би произвеле велике утиске сцене убијстава, освете и т. н. Таквог је мишљења био и Платон.

Па кад су ти велики философи били таквог мишљења о класичном позоришту, где се неодољиве страсти нису признавале, или у крајњем случају њихова се неодољивост приписивала вољи богова, шта би они рекли о новом позоришту, које садржи у себи противуположне црте класичног позоришта, чији јунаци нису у могућности да се боре са својим страстима „где фатализам парализује њихову вољу, а без воље нема рада, и место јунака ви видите пред собом екзалтираног лудака који се у својим конвулзијама бацака час у једну, час у другу страну и коме је место у психијатријској болници.

Шта би најзад рекли ти велики мисионари о новом позоришту, где се брак исмева, издева се над родитељском љубављу, над најчистијим врлинама, а подижу триумф

пороцима и страстима. Апсурдно је ићи у такву крајност при сликању природе и живота. Износећи пред нас победу порока и зла, театрални аутори с једне су стране прави, јер заиста увек не побеђује добро и правда, али с друге стране они заборављају, да се та гомила гледалаца давно ослободила сујевернице, да ће зло кад тад бити кажњено, макар и на оном свету, да ту гомилу не представљају само старци, научени мудрим искуством, него и бурна младеж чија се индивидуалност још није формирала, већ се још влада по законима подражавања.

„Велико божанство, па и оно се саблазнило, а како ћу се ја одржати, ништавни смртни“, вели у комедији Теренција млади развратник храбрећи се примером Јупитера који је саблазнио Данају.

„Ко неће опростити себи зло дело, кад зна да су таква дела чинили и богови и јунаци“, примећује Платон.

Дајте тој младежи позориште које ће представљати живот, као што је он у самој ствари, без претераних афектација, без театралности и извештачености; не проповедајте лаж и разврат, угађајући сладострасном укусу светине и руководећи се у томе једино материјалним успехом своје пијесе „и ви нећете наћи зла и преступе, учињене под утицајем позоришта, а чему сте ви прави кривци и за што вас треба посадити на осуђеничку клупу.“

Шта је остало од енглеског позоришта после Шекспира и Шеридана? У енглеској, у њиховој колеџци, пролазе многи месеци, док на њих дође ред да се дају, и разуме се позоришта су празна. Светини не треба филозофија, она неће да мори свој мозак, гледајући такве ствари, она тражи ефекте, осећаје и као помамна јурн на сензационе представе, на лак — и двосмислене оперете. И док као што рекох пролазе месеци, дуги периоди времена, док се даде које Шекспировско дело, дотле оперета „Сам-Тој“ игра се већ три године сваког дана.

У најкрајњим потезима ја сам показао штетни утицај савременог позоришта на морал. Многи ће може бити прочитавши приметити да је говорено више о самом утицају а врло мало обрађено пажње на средства, која би била најпрактичнија да се отклони тај рђави утицај.

И онда када очајање долази до крајњих граница, искрица наде не оставља човека. И кроз тамне облаке на мрачном хоризонту драмске појезије пробијају зраци новог сунца. Осећа се нов покрет и на западу и овде на северу. Док на западу Ибсен и Метерлики проводе у својим драмским производима појезију душевних расположења, а други остављају на страну измишљена и невероватна херојства и описују обичне људе, којима је препун наш живот, дотле на Северу Московско Уметничко Позориште са Чеховским комадима ствара нову и светлу епоху у руској драми. О реализму тога позоришта и Чеховских драма, ја сам већ писао у једном свом писму (Н. Искра бр. 7. од пр. г.). Ако се налази људи који га критикују и одричу му уметност, јер нам представља живот онакав какав је у самој ствари, у коме дани теку лагано и неприметно, скривајући у себи прави драматизам, такви се веома varaју. Кад се дивимо уметности сликара, који нам пружа верну копију романтичног пејзажа, зашто онда да се не дивимо и позоришту, чији живот на даскама представља верну слику нашег обичног, свакодневног живота.

Мени се чини да су пуне правде и истине речи критичара Андрејевског, који недавно назва Москов. Уметн.

Позориште позориштем пудућег века. И ја мислим да таквом позоришту припада будућност, а време није далеко када ће позориште бити на висини свога идејалног значаја.

Петроград 4801. г.

ПОМЕН ГОГОЉУ

педесетогодишњици смрти његове.

(НАСТАВАК)

З предњег библиографскога прегледа видимо, да је у току од двадесет и две године (1850.—1872.) скоро сав Гогољ преведен на српски, и то поступно: прво су преводена његова дела првог и другог доба књижевнога му развитка, па на послетку, најзнатија, трећег —. А то

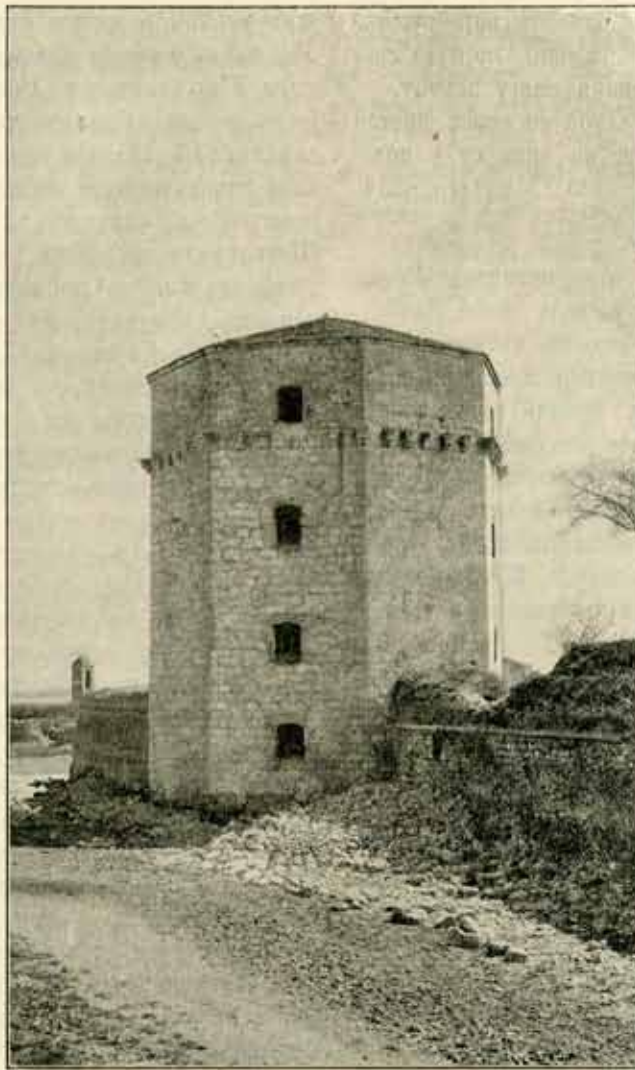
одговара не само развитку Гогоља као писца, него и развитку српске лене књижевности у опште и приповедачке на по се, како по правцу садржине, тако и по укусу српских писаца и преводилаца, па и читалаца. За то није никакво чудо, што избор наших преводилаца Гогољевих дела пада прво на његове приповетке, у којима се још видно истиче романтични елемент, чудесност, основана на народном веровању, и напред поменута словенска осећајност, црпена из дубоког извора душевних, карактерних особина народних, а чувана и негована патријархалним облицима и уредбама друштвенога живота. Исто тако природно је, што се тежњом за променом свега тога у нас, Срба, доцније и на послетку јављају преводи Гогољевих дела, у којима не само преоблађује, него и апсолутно влада хумористично-реалистичан правац, са јасно истакнутом тежњом за преуређењем друштвеним и државним. Обазрив и дубокога погледа историк српског књижевнога, друштвенога и политичкога развитка неће моћи, дакле, мјуком прећи преко појаве Гогоља у српској књижевности, у преводима, нити ће смети не одредити му утицај, који је особито имао у тим гранама и српскога народнога живота.

Али, као што је од спорнога значаја утицај превода Гогољевих дела у српској књижевности, исто тако

има одређене и разноврсне занимљивости све оно, што се и како се до сад писало у нас о Гогољу и његову књижевном раду. С тога мислимо, да не бисмо дали потпуне слике Гогољеве појаве у српској књижевности, кад бисмо оставили непоменути ту страну српскога књижевнога рада, којој је смер: да се Срби упознају с овим великим руским писцем, с његовим животом, правцем, обележјем и вредношћу књижевнога му рада, и сама по себи и у вези с осталим — руских и неруских писаца, као и с огромним утицајем, који је он извршио на развитак руске књижевности и јавнога живота у опште. Осим тога, мислимо, да ће ова страна нашега прегледа не само обновили досадашње мисли о Гогољу у нас, већином симпатичне и похвалне, — него да ћемо, наводећи и истичући дела и места, на којима се налазе, допунити напред истакнуте црте из живота и обележја књижевнога рада Гогољева, те и тим допринети што свестранијем познаству с њим.

На две године после појаве првог српског превода Гогољеве приповетке у „Српским Новинама“ 1850. налазимо у овом листу 1852., бр. 63. и 65. (од 5. и 10. јунија

те год.), у подлистку, **Некролог Гогољу**. По свем бисмо рекли да је то превод с чешкога, или слободна прерада.¹⁾ Као приступ говору о Гогољу чини паралела о успесима руским у политици и књижевности, па се примерима Бестушев-Марлинског, А. Пушкина („руског Вирона“), Грибоједова, Лермонтова, Н. Полевоја, па на послетку и самог Н. В. Гогоља утврђује факат: несрећни, прерани свршетак књижевних правака руских. О самом Гогољу каже се, после помена о његову завичају („Миргороду“ [?] у Полтавској Гувернији у Малој Русији), да је „гледао, да у првим својим приповеткама тврдо задржи — упечатљена, која се све на домородном земљишту покрећу и у тесним границама сеоске повести тако дубоку карактеристику времена и људи дају, да поред неоспориме своје уметничке и на историчку вредност може имати право“ (стр. 233). Као „ремек хумора и дубоког посматрања живота“ истиче приповетку „Како су се свадиле Иван Иванович са Иваном Никифоровићем.“ За приповетке овога времена („идилске“) вели се да „сачињавају први степен у књижевном развитку

Кула Невојша у БЕОГРАДСКОМ ГРАДУ (по фотографији г. М. ХАЦИ-ЈАНИЋА)

¹⁾ На завршетку, стр. 241. тих новина, под напоменом, позива се на „ученог познаоца руске књижевности, с. књижничара Ханку“, *) а горе, напред, на стр. 233., вели се да је Гогољ умро 5. марта (1852.), овајкако по новом календару (21. фебруара по старом), што нас такође утврђује, да је оригинал овога некролога пореклом са запада, биће Ханкил.

*) Истакнуте речи ми истичемо.

Гогоља* (тамо). За тим се прелази на комедију „Ревизор“ и казавши јој садржину, вели се: „Гогољ је овим веселим делом ступио на оно поље, на коме у Русији још нико пре њега није делао и после њега опет је морало остати остављено, будући да нико није тако точно познао и тако вешто описао друштвеност мале вароши, јер је ова најбољим руским списатељима скоро страна, и они воле да познају салонски живот и више кругове“ (тамо). — За „Чичиковљево дугађаје или мртве душе“¹⁾, пошто је препричана главна садржина, вели се: „Ово блуђење новог славенског Одисеја на руским колима, која појета срањује због његовог неуморног касанја са брзим напредовањем руског царства, сачињава главни садржај овог посве одличног дела које је у Русији исто тако примљено, као што су у своје време примљене „Париске тајне“ у Француској и Немачкој. Нека је странка обожавала то дело, и Гогоља је прогласила за највећег појету прошлости и садашњости, а међутим пријатељима класичне школе никако не бијаху по ђуди ове — као што ведаху — из пања истесане слике, ова хомерска описивања, којима се противило њово мишљење по пристојности новијег времена. Али ипак „Мртве душе“ останао мила књига свију класа народа, јер ти Чичикови, ти Носорови, ти сентиментални властели, који се од месечине и француски романа ране, а своје мужике немилостиво злоставе, ти смутљиви лењивци, који са сваким у љубави живе, а овамо са свакима кавгу замећу, — ти су тако јасно и добро описани, да би ји човек претом могао показати и руком ји опипати, па ипак су у повести начинили женијално уметничко дело...“ (стр. 234. и 240.)

У „Седмици“, 1855. бр. 11. под потписом *Руска књижевност* у одељку **О Гогољу** вели се: „Изображење онога у човечијој природи, што се не мења, и у томе са свима разликама народних стихија и форми, после Жуковског и Пушкина припада у Руској књижевности Гогољу“ (стр. 81.). А за тим, пошто је одређен значај и правац прве двојице великих руских песник за Гогоља се каже: „Али изразити у вештачким делима потребу свога времена, изобразити обичаје, страсти, сенке карактера ненормалних — то допада Гогољу.“ И споменувши све кружна имена у разитку руске књижевности, истиче се оно у чем је највећа снага и заслуга Гогољева: „али у дубоком описивању живота *с тамне стране његове* палму првенства ваља дати Гогољу“ (Тамо). О свести Гогољевој о његову књижевну раду вели се: „Дела Гогољева показују, да је он своју ствар добро иснекао и зрело промислио“ (Тамо). То, пак, доказује се сликама из живота, који црта Гогољ: „Тако у Гогоља мати, која не може да се нагледа двојице својих синова, која их прати и благосиља на службу, није ли идеал материнске љубави и нежности? Или, Козак, одан својој вери, који свето држи завет, па кад треба каштиговати сина, који је учини неверу, уступа за мало осећању очиним, не показује ли дубоко познавање човечијег срца? Не дивимо ли се множини кратких, али верних слика људи, карактера, вароши и села? А уздицаји који се кадшто отимају из преију списатељевих, нису ли нам сведочанство, да је он сам патио ради својих слика? Зар се ми једнако не дивимо Тациту и Јувеналу за оваке слике? Или зар у Фон-Визину, у Грибоједову делу „Горе отъ ума“, у Пушкина у „Оњегину“ не видимо исту онаку лажност, а пустоћу живота? Разлика је

¹⁾ „Душа“ овде значи „мушја“, руски селак, а према томе мислимо, да би српски превод овога потписа требало да гласи: „Мртви мушјици или руски селаци.“

само у томе, што се Фон-Визин смеје својим особама, Грибоједов се на њи љути, Пушкин открива ране покваренога срца; а Гогољ *рисајући мирно своје тајне, и претварајући оно што доиста јест у бисер вештине, и сам тужи. Смех, на који он натерује, заслужује да се пореди с лиричким ефектом.* — Ова је **хумористичка слика простог живота карактер делима Гогољевим**¹⁾; он се разликује особитим хумором од осталих списатеља, који се подударају с њим у правцу и који су једнаки по таленту. У њега дубоко осећање и особита фантазија подоста су подложени аналитичком уму, који свима сликама даје необичну мирноћу и верност. У њега радња тако нам природно и просто иде испред очију, као што у животу бива. Гогољ заборавља самога себе, он се сели фантасијом у спољашњи свет. Отуда је у његовим сликама и карактерима дивна јасност, одређеност, личност; у њих се са свим *слаже оно што доиста јест са идеалности*, а то је целј красне вештине. Међу немачким списатељима од те струке прославише се Ж. Пол, Рихтер и Хоџман, с којим поређују Гогоља; али хумор онога првог љуби чудеса, а хумор другога ствара особити свет од утвара, коме недостаје одређено рисовање и пун колорит. Пре се може поредити Гогољ с Дикенсом, који својима верним и живим сликама обичнога живота усхићује. *Унесавши у руску књижевност нову хумористичку стихију Гогољ стече у Руси литерарно значење.* — И ту је по нашем мишљењу граница књижевних заслуга Гогољева“ (81—82). За тим говори о разлици уопште у уживању између забавне шале, и карикатура, и „уредног развијања високих предмета“, какви су Омирови, Софоклови, Шекспирови и Гетеови, па онда вели да ни језик Гогоља „није без мане“. Споменувши достојанствену дикцију Жуковскога, вештачки, жив стих Пушкинов и лак, живостан а прост стил Карамзинов, за Гогоља вели: „ватрене речи не налазимо Гогоља“, па онда наставља: „Али ми бисмо били неправедни, кад бисмо тражили од списатеља све погодбе поетичног савршенства; будимо им захвални на оном што нам остављају“²⁾. Гогољ бијаше веран својему позиву и он сврши све, што су му допштале да сврши силе, које му одозго беху дароване... Гогољ је списатељ самосталан, особити дар. Њему допада трудни и неблагодарни део литературе — *хумористично* описивање живота с тамне стране његове; и за вештачко обрађивање тога дела заузима он почасно место у руској књижевности. Идеална његова описивања лица и карактера, кад се с овога гледишта сагледају, јесу верна, у развијању књижевних појама јесу према времену, а дубљином осећања јесу претежнија од оваких послова других списатеља. Покрај свега тог, дела Гогољева немају онога, што би још довршило да она буду вештачка и народна, а то је красни и класични слог. — *Литературне заслуге Гогољеве* нигда се неће у Руси заборавити.“

Нема потписа. По свој прилици превод је, или слободна прерада, као и поменути некролог од 1852., само што бих рекао да ће ово бити с руског, на који извор упућује реч „литературне“ у последњем наводу.

У „Даници“ за 1866., а у чланку *Руски Театар* говори се на стр. 492—494. и о **Н. В. Гогољу**. После говора о Грибоједовљеву „Горе отъ ума“ каже писац тога

¹⁾ Ово ми истичемо.

²⁾ Ове речи, илде у нашој књижевности пре без мало пола века, истичемо ми као уступк савременој нам критикастрији, која иде често тако далеко, да и писцима на завршетку књижевничке каријере замора на оном, што они више не могу мешати, као што је: правац њихова књижевног рада, избор књижевне врсте, о којој се баве итд.

чланка: „Комедији, Горе отъ ума, која је дала правац свима каснијима, најближа је по драстичности и исто тако оштрој карактеристици, ако иначе и од мање вредности са стране художества, „Ревизор“ од Гогоља, најзнатијег руског новелисте, који је разним преводима и у нашој књижевности одомаћен“ (стр. 492.). За тим говори посебице о „Ревизору“, излажући у кратко садржину његову, на крају вели: „Не да се описати како је тај комад комичан на позорници“ (стр. 494.), и изложивши анегдоту о цару Николи, кад је први пут видео на позорници „Ревизора“ и шта је на свршетку представе рекао писцу, говор о Гогољу завршује се овим речима: „Обе ове овде наведене комедије двојице од најбољих песника руских показале су нам само мрачне стране рускога живота“ (стр. 494.). — Писац тога чланка није се потписао, а рекли бисмо да је сâм уредник, напред поменути вредни преводилац Гогоља, *Б. Поповић*.

У *предговору* Гогољеву роману „Чичиковљеви догађаји или Мртве душе“, од преводилаца *Љубомира Милковића и Милована Б. Глишића*, пред делом првим („Забавна библиотека I. свеска, 1872.), налази се прво **кратка биографија Гогољева**, у којој свакојако погрешно стоји да се Гогољ родио 1810., а умро 1851., а за тим се **значај Гогољева књижевна рада** за руски народни живот и умни покрет обележава овим речима: „Он (Гогољ) је руску забавну књижевност дигао на висину са које је она заузела видно место у руском народном животу, задобивши удела у умном покрету народном. Гогољ је подигао руски роман на ступањ сувременог романа“ (стр. II.). На изложивши: шта треба разумети под сувременим романом¹⁾, од каквог је он значаја, како „за писање оваког романа треба често више дара и образовања него за обрађивање науке“ (стр. III.), како су некад сви европски народи „имали свога Милована Видаковића и дружину“, како је у свију њих „роман био измишљена прича с тим јединим задатком да забавља машту, и готово с том једином тежњом, да оно прича што никад није могло бити“, како се поштују ова врста књижевности отимала „од ронства бесприлици и лагану и заузима свој важан значај, макар да се тај посао још ни до данас није свуда окончао“, — на послетку прелази се на руску забавну књижевност пре Пушкина и Гогоља, и вели се за њу, да је и у њој, до тих великих писаца, владао лажни правац и да се само подражавало западним писцима: „не умејући произвести дела, у ком би се уметнички цртао *руски* живот. Од романа их је највише било на форму Милована Видаковића...“ (стр. III—IV). За тим се прелази на Гогоља и одређују се правац и особитости његова књижевног рада овим речима: „Почетак Пушкинов Н. В. Гогољ је потерао даље, и описима многих руских карактеристичних типова, што их верно као да су фотографисани, или као да се сами мичу и говоре, изнесе у својим

¹⁾ „Под сувременим романом не сме се разумевати књига коју је само забавно читати, у којој је пуно лажних речи, или описа и слика — а која својим садржајем оставља читаоца са истим мислима које је и пре имао. Сувремен роман је постао врста књижевности, која извршује значајан удео на мишљење велике масе људи у данашњој Европи... Романи данас цртају борбу друштва поцрпаног на разне правце по погледу на политику, на образованост, на уредбе и установе друштвене; они износе малу времену у верној слици живота, могло би се рећи најважнију историју; они цртају историју осећања човечанских у старости и младости, и улазе у танкости душевног живота човечијег, износи нам у целокупној слици развој и борбе његове. *И све ово на основу праве, може се слободно назвати научне студије верним цртањем природе, само што се њени усамљени поједи складвају у уметнички склад*“ (стр. II—III). Ово наводимо и истичемо овде за то, што мислимо, да ће и сад бити од користи свратити пажњу на ове мисли не само нашим читаоцима, него и писцима, која мисле и хоће да се убрајају у приповедаче савремене реалистичке школе. Јер, није доста само богодани приповедачки дар!

приповеткама, учинио је почетак правоме ориџиналном руском животу у¹⁾ приповетци, који је почетак руска забавна књижевност учинила темељем својим, разгранавни га на далеко“ (стр. IV.). Истакнувши „Мртве душе“ као „најсавршеније дело Гогољеве“, књижевна обрада предмета и тенденција пишчева у овом делу овако се обележава: „У њему је читава галерија појединих слика из руског малоруског и племићског живота, насликаних са чудноватом уметношћу и живошћу. Особиту топлоту овим сликама даје познати Гогољев хумор, фина комика или сатира, која тако рећи кроз врсте вири, а која се може узети за тенденцију његових списа, по којој је сликајући слабе стране друштва, хтео хумором да узбуди тежњу к поправкама, коју су његови последици донели са свим касније и развили“ (IV—V). — Од осталих дела Гогољевих овде се спомињу као „дивно — израђене његове приповетке са села“, а за његову историјску приповетку „Тарас Булба“ вели се, да у њој „излази испод његова пера, као васкрсао, један витешки период малоруске историје“. За комедију „Ревизор“ каже се, да „представља у живим бојама поквареност и незнање ондашњег руског чиновништва и бирократских појмова његових“ (стр. V). — Ту први пут налазимо на први, и ако непотпуно библиографски преглед превода Гогољевих дела, којим смо се и ми послужили, донекле, при састављању нашега, напред наведенога.

У „Малој Библиотеци“ V. преведен је „Ревизор“ шаљива игра у пет чинова. Написао Никола Гогољ. С руског превео П. Годоровић. У Новом Саду 1880“. На крају књиге има три додатка:

а) „Гогољ о својем Ревизору. Одломак из писма, што га је Гогољ, одмах после прве представе свога ревизора писао једноме књижевнику“. (То исто и у Малетићевој „Грађи“ и у „Виделу“ за 1886., бр. 99., одакле види даље и у овом нашем послу наводе).

б) *Приказ Ревизора* у „Стражи“, од Л. Пачу-а. Прво говори о књижевности као о огледалу друштвеног стања. То потврђује француском књижевношћу пре француске револуције и после ње, на онда казује да је у Русији књижевност почела силније да утиче на друштво тек од почетка овога (XIX.) века. Гогоља сматра као књижевника из једног од разних кола, која су се одмењивала у руској књижевности и која су допринела: „да се руско друштво прене из патријархалне чамотиње и да се опре политичком насиљу“ (стр. 141.). За тим прелази у кратко на Гогољев књижевни рад, обележавајући га овако: „Први његови радови, то је појезија његове отарбине, красне слике из јуначке малоруске прошлости, или-ти слике из сувременог живота малоруског. С преласком у Велику Русију, окренуо се Гогољ сувременом животу у Великој Русији. У своја два дела нацртао је два сталежа руска, која као свињи терет притискују руски народ — у „Мртве душе“ насликао је руске помјешчике (поседнике земље), који тако безазлено сисају народну крв, као што деца сисају своју мајку, а у „Ревизору“ насликао је руску бирократију. Гогољ је ставио огледало пред руско друштво — он је исповест рђаве свести руског друштва. Гогољ пише са смејом — у шаљив прави патолошку секцију руског друштва. Но Гогољев смеј има нечег суморног — он сам вели, да *иза његовог смеја има и тоалих суза*“ (стр. 142). За тим је развио своје, социјалистичке мисли о бирократији и државној власти, плустрјујући их појединим типовима из Гогољева „Ревизора“,

¹⁾ Стоји „и“, што сматрамо као штампарску погрешку.

који су „све саме накараде од људи — производи бирократизма“, па истичући вредност друштвене сатире више оне књижевности, која износи „идеале човечијег савршенства“, прелази на вредност „Ревизора“ коју он може имати у Србији: „И у Србији влада бирократски систем — те с тога ће тамо „Ревизор“ бити без сумње код куће“. А сећајући се и књижевне вредности његове вели: „Но српски превод „Ревизора“ има још један значај по нашу малену књижевност. У нашој књижевности ретко ће се наћи које вештачко дело од реалне вредности. С тога је „Ревизор“ права добит за нашу књижевност...“ (стр. 145.).

б) „Од преводиоца“ Пере Тодоровића. Изнесавши разговор Гогољев са царем Николом, после представе „Ревизора“ вели: „ако „Ревизор“ у срп. преводу само *насмеје* срп. читаоца, онда ја треба да плачем за трудом и изгубљеним временом око преводјења ове књиге. Јер, преводјеће „Ревизора“, моја је главна намера била да побудим срп. читаоца на размисљање“ (стр. 146.). Па онда и он говори о бирократизму у опште и у Србији на по се и завршује овим речима: „Ревизор“ је препун побуда за озбиљна и дубока размисљања. Ако срп. читаоци уоче те побуде, на се макар само за часак замисле над оном чиновничком, нећу да рекнем поквареношћу, већ умном и моралном нижином, што је црта Гогољ, онда моја трудба око преводјења „Ревизора“ неће бити узалудна...“ (стр. 147—148). Тенденцију преводитељу напред емо споменули, говорећи о српским преводима Гогољевих дела.

У М. Зечевића „Историји Света, прегледу удешавању за средње школе“, књ. 2., 1880. у одељку *Књижевници руски* помиње се у кратко и **Гогољ**. После најкраћих црта из његова живота, вели се ту за књижевни му рад: „Његово перо налочи на кнуту, којом пиба глупости и предрасуде својих сународника. Такав му је на прилику роман „Мртве душе“, у коме се дотиче друштвених прилика руских, казујући све невоље, што их подносише бедни мужици, такав „Шињел“, врло занимљива новела, којом уводи читаоца у канцеларије руске, да види по коју и сувише ограничену главу. То се исто огледа и у његовој комедији „Ревизору“, где су јединственим начином исејани паланачки чиновници и грађани“ (стр. 1100.). На послетку још помиње „Тарас Буљбу“, као дивну слику живота украјинских Козака.

У „Јавору“ за 1882. има чланак **Никола Гогољ** од *Проспе-а Мериме-а* у преводу *Б. Ј. Н.*, у којем писац говори о Гогољевим „новелама“ („идилским приповеткама“), „Мртвим душама“ и „Ревизору“. Због велике вредности овога чланка, и ако је превод, на њему ћемо се задржати више, него и на једном довде. За Гогоља као писца каже: „Вешт посматралац до ситуација; способан да произведе смех; дрзак у излагању, али наклоњен да вређа до буфонерије, Гогољ је пре свега сатиричар жарког уображења. Он нема сажалења напред будала и невалдалаца, али за то има једно оружје — *иронију*, која, док је с једне стране врло оштра наспрам свега што заслужује да се смеје, дотле је напротив врло блага спрам погрешака, на којима се она врло често баш највише задржава. Комика¹⁾ му је готово увек више шала, а његова веселост не да се лако описати. Ако по који пут и насмеје своје читаоце, у дубини душе њихове оставља им утиске пуне горчине и гњева, — *његове сатире дакле не свете се друштву, оне га само гњева*. — Као цртач обичаја, Гогољ се нарочито одликује у фамиљским сценама. Он има

¹⁾ У овом преводу стоји: „Колонка“, што држимо да је штампарска грешка.

у себи доста оног духа Тенијевог и Каловог. Изгледа човеку, да је видео његове карактере (личности) и да је живео с њима, јер он нас упознаје с њиховим манирима, њиховим наравима и најмањим њиховим покретима. — Један вам врсак, други вам вређа уши говором, а трећи опет шушкета, јер нема све зубе. *Занет, на жалост, овим ситуацијарским студирањем детаљности, Гогољ је готово са свим заборавио, да их везује за главну радњу.*¹⁾ Управо, може се рећи, да нема плана у његовим делима, и, што је најчудноватије, нарочито код писца који се хвали са своје природности, никад у напред не одређује, какав ће му бити развој главног плана. Сцене, најфиније изведене, везују се рђаво; оне почну, али се брзо сврше, а више пута крајња небрига писца за састав дела, као да руши илузију, произведену истинитошћу описа и природношћу дијалога“. (Стр. 1101—1105.) За тим вели, да Гогољ припада приповедачкој школи Рабелевој: „у којој с правом — заузима место одличног ученика“ (стр. 1103), па онда указује на извор заједничке мане и учитеља и ученика, а ми бисмо додали и свих њихових следбеника (а то, као врло корисну поуку, истичемо савременим нашим хумористичним писцима): „*Вештина избора међу безбројним цртама, које нам природа нуди, много је тежа, но што је важљиво посматрање и тачно извођење њихово*“ (Тамо). Даље, поменувши да руски језик, најбогатији европски у наречјима, може „најделикатније нијансе изразити. Пуи оне дивне краткости у изразу скончане са јасношћу, кадар је да једном речју свеже више идеја, за које би ком другом језику требале читаве реченице“, — допуњује предњу мисао овим, што такође истичемо као веома поучно: „*Прецизна радња је знатна услуга, само ако се уирави на главне делове састава. Буде ли једнако изведена и у споредним радњама, онда цело дело постане монотонно*“.²⁾ Опет помињући сатиру „као особени карактер Гогољевог талента“, одређује начин схватања и склоност његову при одабирању градива за своје предмете овим речима: „Он не гледа у *леиом* ни ствари ни људе — тим неће да се каже да он није веран посматралац, — али његово изучавање обичаја показује неку превагу ка ружном и жалосном. На сваки начин та два елемента и постоје у природи у изобиљу, али баш нарочито за то, што их тако често сретамо не би их требало истраживати са *неодољивом љубошитошћу*“ (стр. 1106—1107). Па онда споменувши, какав појам доживамо о „Светој Русији“ по сатирама Гогољевим, рад је у неколико оправдати Гогоља тим, што вели: „да је то погрешка сви[x] сатиричара, што виде свуда само дивљач, коју гоне, и *није баш најнаметливије веровати им одмах на реч*“.³⁾ И споменувши, да генијални Аристофан, ипак није успео, црпећи своје суграђане, да не волимо Периклову Атину, вели за Гогољево црпење предмета: „Гогољ обично узима своје карактере из провинције, подражавајући у том Балзаку, чија су дела могла баш и не бити од утицаја на његов таленат.“ За тим тумачи, за што Гогољ није црпао своје предмете из великоварошког, престоничког, него из провинцијског живота, па долази до закључка: „У провинцијама се и може још наћи примитивних обичаја и предрасуда, али и тамо су с дана на дан све ређе. Сеоски племићи, који једном у животу оду до Петрограда, и то им је сав пут; који живе целе године на својим добрима, једу много, читају мало и не мисле много,

¹⁾ Ми истичемо, као и све пред овим.

²⁾ Ову расплинутост и неразумност у деловима, нехармоничан састав целине, онакамо и у наших хумористичних писаца, почевши од Јакова Игњатовића, па на даље, а отуда монотоност и досадност.

³⁾ Оно ми истичемо.

— тишови су, које Гогољ воли, или боље, које на сваком кораку гони својим пецањем и сарказмима“ (стр. 1108). Одбија од њега (Гогоља) малоруски сепаратизам и мисли, да је не само беспристрастан, него и сувише општар према свему, што је предмет његова посматрања и жали „што и Гогољ није био такве среће,“ да као Пушкин нађе „у неком старом обиталишту дивну Татијану“ (Тамо).

После овог општег погледа на Гогоља као на писца, прелази посебице на његова дела, те прво говори о новелама, радovima првог и другог периода књижевног му развитака: „Мени се чини, да ту видим неку неизвесност код писца, видим га где тражи, готово пишајући, жанр коме га позива карактер његова талента, који он још не познаје“ (стр. 1141), помиње као угледе: му Валтера Скота, Шамисоа и Хофмана, и вели, да је „боље доцније учинио, кад је пошао путем, ког је сам себи прокрчио“ (Тамо). За „Тарас Булбу“ каже, да је „живосна и тачна слика заповорских обичаја.“ А саму књижевну обраду ове приповетке овако критички обележава: „Гогољ је његове Запорожане изнео у сликама са бриљантним колоритом који се допадале и са своје чудноватости, али се често врло јасно види, да их није са природе копирао. Осим тога, ове слике обичаја уоквирене су у тако тривијалну и чудновату басну, да изгледају врло јадно на тако рђавом месту — и најпрозаичнија легенда вредила би више, но ове мелодрамске сцене пуне тужних догађаја, глади, вешала итд. У кратко види се, да се писац налази на трошном терену; понашање му је чудновато, а стил његов са непрестаном процијом чини — те је још теже читати ове жалосне приче“ (стр. 1143). За тај начин књижевне обраде вели, да је много бољи у „Ви-у“ или гномском (земаљских духова) краљу, „историји пуној чаролија“. — „Историја једне будале¹⁾“ је уједно и сатира на друштво и сентиментална прича и медицинско-законска студија поремећене човечије главе“ (стр. 1144). Али и ако вели да је прича добро изведена, изјављује да му се не допада тај жанр и да је лудило једна од несрећа, које дирају, али које су одвратне: „Без сумње, сваки ће писац бити сигуран, да ће произвести ефекат, кад унесе будалу у свој роман. Он покреће жицу која је увек осетљива; али и средство је обично, просто, а *Гогољев талент као да није морао као други прибегавати таквим тривијалностима*. Будале треба оставити почетницима, заједно са псима и личностима, које морају произвести ефекат — лепа заслуга измамити сузе вашем читаоцу тиме, што ћете пребити шане каквој пудли“ (Тамо). — Симпатично говори о приповеци „Стара породица“ („Стари свет“) и у кратко препричавши њену садржину, овако јој обележава књижевну обраду и естетични успех: „Човек мора и да се смеје и да плаче читајући ову *дивну новелу*²⁾, у којој је вештина приповедачава сакривена под безазленост приче; — све је негнито, природно; нема ни једне једине ситнице, која није дражесна и која не доприноси општем ефекту“ (1144—1145). — За тим прелази на најзнатије дело Гогољево „Мртве душе“, роман: „који је грдног успеха имао у Русији и који је — врло верна слика провинцијских обичаја у овој земљи“ (стр. 1145). Објаснивши друштвени ред, који је владао у Русији пре ослобођења мужика, а против кога и јесте управљена сатирична жаока овога романа, препричао му је садржину и ставио га је, према главном јунаку, протуви-варалици Чичикову, и његовој

радњи у ред никарских¹⁾ романа. За тим критички оцењује главни предмет овога романа и казује му књижевне врлине и особитоности овим речима: „Не узимајући у обзир, што је предмет одвратан, главна је мана овог Гогољевог романа, што се јако греша о истинитост. Ја знам, да ће ми се рећи, да писац није сам измислио свога Чичикова и да се од неколико година воде спекулације са *мртвим душама* у толиком степену, да су предузете законске мере, како се не би више обновила таква лупштва; али напротив мени не изгледа спекулација невероватна, но начин којим се она води. Таква трговина може се водити само међу лупезима, и Гогољ чини, те она постаје немогућа, стављајући само у додир — свог главног јунака са провинцијским глупацима. Какав се појам може добити о једном човеку који тражи да кунује мртве душе? Осим да није луд или да намерава да изврши какво лупштво — крађу. Узалуд што је он из провинције, само се може двоумити између тога двога, а ако би се свршила погодба, он мора на сваки начин бити лупеж. *Међутим изузев ову ману главне нејасне оставке, види се да је вешта рука извела ову подробиност — детаљност и слике обичаја. Јака вештачка моћ огледа се у оном изнашању тако разноврсних и тако дивно насликаних сцена, које су свуда на један исти начин ситуиране*“ (1203—1204). И пошто је изнео у преводу једну главу из „Мртвих душа“, епизоду Чичиковљево са Коробочком, да би своје читаоце упознао са начином Гогољевог писања, прелази на „Ревизора“: „Као год „Мртве душе“ тако је и „Ревизор“ жестока и заједљива сатира, преобучена у површну веселост, или још боље, сурову буфонерију, која нас у нечем потсећа на Аристофана“ (стр. 1331).²⁾ О главном предмету, смеру и успеху ове комедије у Русији, и како би она прошла у Француској, ево шта вели: „У Француској где се над чиновницима врши пажљиви и строги надзор и где шта више на њих мотри страхан судија — штампа, ова би комедија била сматрана као каква пашквила, не би ништа вредила и не би ничију пажњу привукла. И ако је она примљена у Русији са особитом хвалом, ипак ја мислим да не треба отуда извести, да је слика коју она представља жалосна истина. Ту се Гогољ само свети злоупотребама. Мало је стало до тога, какво је он оружје употребио, само кад је снажно и где треба ударно — публика је била задовољна. Утисци овога комада не би у Паризу били исти као у Москви. Француски читалац не би лако могао схватити нишчеву веселост, веселост у самој ствари јадну — жалосну, — и зачудио би се, што писац хоће да произведе смех лупезима, које би требало предати кривичном суду. Узалуд што је злочинство смешно и што производи смех, кад оно код сваког поштеног човека мора пробудити негодовање, а ја не знам, да ли комички писац треба да тежи да пробуди [то] осећање. С друге стране треба знати, да је писцу све оружје перо, а Гогољ је овде употребио све оно што и Аристофан да би изгрдио на бини Клеона“ (стр. 1331—1332). Препричавањем садржине и навођењем места из појединих чинова,³⁾ завршује Проспе Мериме овај свој критички претрес Гогоља. У том је чланку Гогољ најбоље обележен као писац и одређена уопште и посебице књижевна вредност његових дела.

(свршавље се)

Момчило Иванић

¹⁾ Лупшних или невалалачких, од шпанске речи *lucero*. Ове врсте романи беху некад врло омилени у Шпанији и Француској.

²⁾ Преводилац је у ово разлагање нишчево уметнико оно, што је Гогољ сам писао после прве представе свога „Ревизора“ из „Страже“ за 1879. св. за фебруар.

³⁾ Преводилац, под напоменом каже, да те наводе узима из Ж. Јовичића [?] превода у „Стражи“ за 1878. и 1879.

¹⁾ У српском преводу: „Записница сјашашега с ума“.

²⁾ У преводу стоји „новину“, што сматрамо као штампарску грешку.

Архимандрит Фирмилијан, Скопањски Митрополит.
(Види засебан чланак).

Преображење (сликао Рафаело Санцио). — У циклусу слика из Исусова живота, што их је Рафаел израдио, најпознатија је и најзнатија *Преображење*. Велики сликар није довршио овај свој рад, јер умре 1520. г. у 43 години свог живота, већ га је довршио сликар Џулио Романо. Ватикан је данас власник ове слике која је од најзнатијих у његовој збирци. —

Из Сићевачке клисуре (по фотографији). — Водонаџа средњег тока Нишавина нагло се сужава, те јој просечна ширина не износи више од 10 километара. Највећи део њен није ништа друго до клисура која се дели на два дела: горњи, краћи део клисура, траје од ушћа Темске па до села Клења, а доњи, дужи, од села Црвене Реке па до испод села Сићева. Оба дела ове клисура тако су тесна да њима до сада никакав друм није водио; доњи пак део најзанимљивија је појава своје врсте у целој Србији. Дивља романтика била је овде веома изданина, у којој путници могу веома угодно уживати, јер је железничка пруга, усечена сва у самоздану стену, пропарала ову дивну клисуру с краја на крај.

Додоле (сликао Урош Предић). — Овај стари обичај, добро познат нашем народу, нашао је у Урошу Предићу уметника који га је сликовито верно и одлично забележио.

Смедеревски град, са Дунавске стране (фотогр. Др. Марка Николића). Овај град, или сав или у највећој мери, дело је Деспота Ђурђа Бранковића. Озидан је на Дунавској страни, на свршетку равнице Годомина, више утока Језаве у Дунаво. Град је неправилан троугао, и на сваком

његовом платну подигнуто је по неколико кула за одбрану. Ових кула има свега 24, од којих су са стране садашње вароши 11; с Дунавске стране 5; на углу града 1, која се зове Шапнова (соколова) кула; са стране Језаве 4; и у прегради, у Малом Граду, 3. — (Кнеж. Србија).

Магдалена Покајница (сликао Помпејо Цицолоамо Батони). — Батони је најзнатији историчар сликар XVIII века. Рођен 1708. г. у Луки, био је прво златар, а затим се учио сликарству у Конке и Мафукна. Нарочито се одликује у цртању и живом и топлим слагању боја. У великом броју његових радова највише се истиче *Магдалена Покајница* која је данас у Дражђанској Галерији Слика. —

Манастир Студеница (по фотографији Географског Завода Велике Школе). — 1190—1197. г. подигао је Стеван Немања овај храм намењен Св. Богородици, који се у споменицима обично пише *Лавра Студеничка*, а народ га зове *Студеница*. Од старих цркава наших Студеница је по величини једна између првих, а по лепоти своје форме, по резби свога камена, по скупоћи свога мрамора, ова нема пара до Дечана. У Студеници је, у раци, сарањено свето тело Стевана Немање, који је у калуђерству назван Симеун, а по смрти *Мироточни*, јер се прича да је из раке његове точило миро. У њивоту пак, пред десном престоном иконом, мошти су светог краља Стевана Првовенчанога, Немањина сина. (Кнеж. Србија).

Небојша Кула (по фотогр. М. Хаџи-Лазича). У доњој Београдској тврђави, на самој обали Дунавској, ова је кула коју ваља поменути као једини остатак старих утврђења Београдских и као споменик невоља и мукa које су Срби трпели под Турцима. — Некад је био читав ред таквих кула, од садашње Небојше право на данашњу цркву Ружицу; одатле венцем на Сатску Кулу до над Саву, па после обалом Савском опет до Небојше. Све су те куле давно порушене, само је остала Небојша као једини представник утврђене одбране из доба раговања стрелама. Турци су ову кулу држали као тамницу, за то је и многа српска суза пала при спомену самога тога имена. (Кнеж. Србија).

Х Р О Н И К А

Цегуд

*Luna djegud
Marino dretto!*

У марту прошле године г. П. Тагги из Кубе (Cuba) у Алжиру упутио је на уредништво метеоролошког часописа „Климат“, који излази у Торбину код Петрограда, писмо ове садржине:

У васцелом приморју Средземног Мора, као и у многим пределима Француске и Шпаније, постоји извесно народно веровање које већ почиње да се улази и у научну књижевност; сматрам за умесно да на њега обратим пажњу астронома и метеоролога, једно стога, да би се сазнао узрок овоме појаву, а друго и у жељи да бисмо тиме што скорије дошли до једне здраве подлоге за будућа посматрања, а на основу докумената која би се временом тако прибрала.

То народно веровање, које се врло често обистинjava, састоји се у овоме:

Кад месец у својој првој четврти, т. ј. одмах, чим га после месе први пут (као сри) угледамо, тако залази за хоризонт (видик) да своје рогове „у ваздуху носи“, или, другим речима, кад својим заокруженим делом тако рећи *легне* на хоризонт, а своје рогове издигне да стоје у једној хоризонталној линији, — да ће онда у току целог новог месеца бити рђаво време.

Такав положај месечев зове се „цегуд“ („djegud“).

У Алжиру живи знатан број земљорадника који су пореклом са Балкарских острва. Међу њима неће се наћи ни један који не би живео по овоме народном веровању или који се при својим пословима не би управљао по месецу. У своме језику они то своје веровање изражавају овако:

*Luna djegud
Marino dretto!*

т. ј.

„Месец у цегуду
„Бродари на опрезу!“

„Прошлог месеца“ — вели г. Тари даље — „месец је био потпуно цегуд и ми у Алжиру заиста имадосмо искључиво рђаво време: кишу, хладноћу и учестана барометријска мјинима која проузроковаху јаке буре и поплаве.

Ја сам то већ у много, много прилика посматрао, али сам се према том народном веровању држао скептички, пошто не могу да нађем никакав узрок за неку везу између изгледа месечева и поводе: леног или ружног времена. Међутим ствар потврђују и други посматрачи. Питам дакле:

1. Астрологе:

Може ли се унапред заказати време, када ће месец опет доћи у положај цегуда и је ли тај његов положај тада један и исти за сваког гледаоца или то важи само за извесне тачке земљине површине?

2. метеорологе:

Да ли је време у таквим приликама заиста горе (кишовитије, бурније и т. д.) него у другим месецима?

У VI-тој свесци „Климат“ вели:

„На питање, које је г. Тари истакао — уредништво је примило мноштво одговора; све их овде изнети, савршено је немогуће; ми ћемо их дакле сасвим укратко резимирати и само неколико њих од опширнијих у оригиналу изнети.

Из многих писама излази, да у свима народима и земљама постоји веровање о утицају месечеву на време, када се нађе у положај цегуда.

Из Енглеске нам пишу, да веровање у моћ „лежећег“ месеца допире још из старине. Немци имају о томе и пословицу:

*Wenn der Mond liegt auf dem Rücken
Fließt das Wasser über die Brücken.*)*

У руском приморју на Црном Мору, то веровање изражава се пословицом:

*„Луна лежитъ — морякъ не ситиъ“
„Луна стоиць — морякъ лежитъ“.*

За овим уводом у „Климат-у“ ређају се из разних крајева Јевропе приносани дописи:

Г. Суворов, професор у казанском свеучилишту, одговорио је кратко, али веома разложно и чисто теоријски, зашто нам барометар при јаким ваздушним плинама то не показује додатком јачег притиска ваздуха.

Сасвим другим путем полазећи, али веома духовито, објашњава инжењер г. Пилус везу између положаја месечева у „Цегуду“ и кишовитог и бурног времена око њега, при чему на крају долази до закључка, да се месец у цегуду не може видети у пределима који су од екватора измакли преко 40° северне (јужне) ширине, али му на то примећува „Климат“ да према допису поручника Семенова поменуто народно веровање не само постоји и у пределима на крајњем северу — баш на Мурманском приморју — него да се и тамо месечев утицај на време изражава пословицом:

*„Луна лежит — поморъ стоиць;
Луна стоиць — поморъ лежитъ“.*

У VII. свесци после дописа г. Хајриха Леона (Бијариц — метеоролошка комисија) и г. Перота де Пен (Опсерваторије у Мерендолу) „Климат“ пише:

„Госп. Манојловић (из Београда) одговара врло опширно на питање г. Таријево и овај његов одговор нам је драгоцен још и због тога, што је то једини чланак којим нам се показује начин како се унапред може одредити време кад ће нам се месец појавити у цегуду.

Ево тог Манојловићева чланка, који је у Климату, као и сви остали чланци у томе часопису, оштампан у руском, француском, енглеском и немачком језику.

I

У положај цегуда месец може да доспе само дан два пре или после мене месечеве, али за гледаоце са разних тачака земљине површине, тај ефекат не може бити један и исти.

Претпоставимо случај (а то се дешава) да је у исто доба, кад је сунце у екватору или њему врло близу, и

*) Када месец потрбушке залази
Поток преко брвна прелазни.

месец дошао у исти положај према њему и то одмах после своје мене. Тог вечера ми бисмо видели, да ће нам сунце и месец да зађу на једној истој тачки нашег видака — тачно на западу; најпре сунце, а по овоме и месец.

Месец, као по себи тамно тело, добија своју светлост од сунца: у овоме случају дакле тачно одоздо; округлина његова ерпа мора дакле бити тачно доле окренута, а рогови му тачно горе издигнути.

У томе случају дакле, када су оба поменута васионска тела у екватору, приказ је један и исти за све гледаоце који станују на екватору или у близини његовој, у вишим ширинама пак, положај саме екваторске линије (на небеском своду) према видуку дотичног места, одступа све више од управног положаја, а тиме се у неколико и све то више измењује и положај других односних линија и тачака за поједине посматраче на разним тачкама земљине површине.

При свему томе појав цегуда посматран је већ врло често и посматраће се и у нашим пределима (под 45° сев. шир.) — шта више и веровање, да ће у дотичном месецу дана после цегуда бити кише у изобиљу, распрострањено је и код српских земљорадника у скоро истој мери као и у приморју средземног мора.

У осталоме појав цегуда може се и у напред пред-
сказати.

25. априла 1901. г. и. пр. овај ће се појав моћи посматрати у зони између 16 и 17. степени сев. ширине тако лено, као што то напред, а под извесним поставкама, описасмо за гледаоца који станује на екватору — у самој ствари пак, појав ће се по свој прилици под још веома повољнијим условима моћи да посматра и под 45° сев. ширине.

Јер 25. априла 1902. год. у 6 сати у вече (Париског времена) положај сунца и месеца (с погледом на деklinацију) овај је:

$$\begin{array}{l} \alpha). \text{ ДеKлиnација сунца} = + 17^{\circ} - 42' - 50''. (D) \\ \beta). \quad \quad \quad \text{месеца} = + 16 - 58 - 17''. (D') \\ \text{Diff. } D - D' = + 0 - 44' - 32''. \end{array}$$

Одступање једне линије за $44\frac{1}{2}'$ од вертикале на хоризонт дотичне зоне, неће се у овом случају моћи ни да примети слободним оком; на против је баш вероватно, да ће се овај феномен још и у пределима под 45 степенем северне ширине, на и преко те границе такође и то у томе степену лено видети, да ће се и нама који одавде гледамо причинити, као да је месец при своме заласку „прилегао“ уз хоризонтат.

На основу напред изложеног можемо дакле поставити као правило, да ће нам се појав месеца у цегуду указати свакад онда, кад сунце и месец и то одмах после мене месечеве, дођу у такав положај према екватору, да су им деklinације једнаке или скоро једнаке, а при томе и са једноименим знацима + или - снабдеване (т. ј. да су оба та вас. тела северно или оба јужно од екватора.*)

Те према томе поред већ за 25. априла заказаног појава ми можемо месец у „Цегуду“ видети још и 27. марта 1902. год., а појав од 20. октобра посматраће се боље на јужној половини земље у пределима блиским екватору.

II

Да одговоримо сад на питање, које је г. Тари упутио на метеорологе и које гласи: „Да ли је време у месецима, када се онажа цегуд, кишовитије, бурније и т. д. него у другим месецима?”

Не као метеоролог у модерном смислу, него као ревносан поборник теорије о ваздушним плинама под утицајем месечевим, слободни смо на ово питање да одговоримо поуздано и одлучно „Јесте“, али с тим додатком, да после цегуда и неколико кишних дана око њега, обично наступи један период од неколико дана леног времена а на 13 до 15 дана после мене стиже у многим приликама нов прелом на кишу.

*) Ово Манојловићено правило доунио је В. Мatussewitsch у толико да потпуно цегуд за извесно место на земљи мора настати тек онда, кад сунце (које је већ залази) и месец над њим имају потпуно једнаке азимуте.

Објашњење овог појава највише ћемо скоро у свима теоријама о утицају месеца на промену времена. Месец као проузроковач ваздушних плима појављује нам се као такав као најсилнији у својим сизигијама (мени или при пуном месецу); десни ли се при томе, да је још и у екватору или у близини земље; коинцидирају ли сунце и месец у томе степену, да отуда мора произићи помрачење сунца или месеца (као што ће то бити случај у сва три напред обележена дана: 27. марта, 25. априла и 20. октобра 1902. г.) то се онда око једног таквог дана прикупило толики број чинилаца, који стварање кише потпомажу, да сваки метеоролог, који чини своје закључке по месечевим констелацијама, код њега већ у напред мора да рачува на кишно време. —

Је ли пак месец својим положајем у екватору при његуду имао свој удео у стварању атмосферског таласа, то ће по истоку даљих 13 до 14 дана да стигне поново у исти положај према екватору и таман на време да прискочи у помоћ пуном месецу, као најјачем покретачу ваздушних плима за произвођење једног новог прелома у међутим већ у неколико смиреној атмосфери. Укупно дејство може још и осим тога бити појачано: блиским положајем сунца према екватору — близином месечевом према земљи (perigee) ако тај чинилац није дејствовао већ при његуду — враћањем периодских хладних струја (Три ледена свеца), месним и тисућа другим узроцима, око којих се ми ево ревносно старамо да их тек познамо.

Г. Тари у своме писму писаном под 24. фебруаром (9. марту) вели: „Прошлог месеца био нам је месец потпуно његуд и ми у Алжиру имадосмо искључиво рђаво време.“ —

„Последњег месеца?“ — Реч је дакле о фебруару 1901. год. — На добро: У фебруару била је мена месеца 6. фебруара а 7. дана када је г. Тари посматрао његуд — месец је био у екватору, а 8. у близини земље, а при томе је и само сунце било у знатној близини екватора.

Број чинилаца, који утичу на стварање ваздушних плима и који су се слагали око овог једног дана (7. фебр.), био је у овоме случају заиста тако обилат; вероватноћа, да ће у то доба наступити јака промена са бујним кишима, међавима, бурним ветровима и т. д. тако велика, да и писац ових редака од своје стране није пропустио прилику, неколицини од својих оvd. пријатеља већ унапред обратити пажњу на ове дане и промену времена која ће нам с њима доћи*.

Успех је био сјајан, јер и ми овде имадосмо у то доба време, које потпуно одговара опису г. Таријеву о времену које је тада владало и у Алжиру.*)

Мала Библиотека. Св. 19. Бр. 1. Год. IV. 1902. Од српских писаца: Хумористикон. Свеска прва. У Мостару 1902. Издање и штампа књижевнице Пахера и Кисића.

Мала Библиотека овим, по реду деветнаестом, свеском улази у нову годину свога излажења. Ранијим излажењем она нам је већ пружила једну одабрану и ваљану библиотеку, лако и неосетно за скромна средства којима читалачка публика располаже. Похвалним и ретким прегалаштвом подузетника у литерарну сврху, Мала Библиотека умела је задобити знатан део оригиналних радова наших познатијих приповедача, као укусну и пријатну лектуру.

Нова серија отпочиње првом свеском Хумористикона који има намеру да доцније, са још више представника, буде огледало наше савремене хумористичне књижевности. Јер донета, у овом свеску и поред ранијег гласа неких хумористичких писаца и њихових дела од вредности, радови

* — К овоме — води Климат — имамо да додасмо још и то, да су тих дана и у целој Русији владале такве мећаве, да су њима затрпани многи возови на скоро свима железничким пругама.

махом показују површност, алватност и — ако се израз, према садржини њиној, не сматра за парадоксан — неозбиљност. Али ће свакојако козерије једнога Скерлића или хумористичне приповетке једнога *Сремца* или *Домановића*, ако их буде било у доцнијим свесцима, појачати вредност и дати одређенију поенту овој врсти писања у нас.

Међу писцима овог првог свеска нов је само г. Милорад М. Петровић. Његово *За столом*, из збирке *Паланчанке*, далеко изостаје иза *Селанчица*, умиљатих и ведрих песница. Ти натегнути и мршави дијалози у паланачкој кавани, суврине надимљени јевтиним дуваном и засићени мирисом шкембића и кисела купуса, ординерни, фриволни, по мало отужни, са наметљивом претензијом шаљивог тона, никако не дају од себе оног угодног хумора, који, и у простоти предмета, неодољиво привлачи читаоца.

Јачи или слабији утицај Марка Твена на хумористички правац прелази у очито подражавање у г. Нушићевој ствари *Прича о томе*... У тој причи јунак је — сарадник, у једноме листу, за рубрику „Наука“, — са онаким истим разумевањем које показује и Твенев јунак у уређивању пољопривредног листа. Исти недотунавни чланци, незадовољство и гнев уредника и публике, батине, дивити, псовке, обавештења... Па ипак се читалац, и ако не види ништа ново, разгађује појединим духовитим врстама, у задовољном подсећању на *Десет прича* г. Нушића.

И у причи *На студенту* од г. Илије Станојевића (не замерите што га не зовем присним именом, у фамилијарном тону, *Чича-Илија!*) има подсећања на Твеневу *Заразну песму*. Опет оно идиотско понављање истих стихова; иста зараза њихова, која широко плави друштво скупчених умова. Читалац се ипак, и сам не зна зашто, доброћудо смешка овим необичним и шијачким стицајима и пропусти тек једно: којешта!

Ствар је лака, ефемерна, орфеумска. Таква се карактеристика мора дати овој причи, баш и кад се не ступа са тешком збиљом логици сцена и не узима прецизнија мера у одредби карактера њиних.

Г. Чета Поповић, такође из раније познат, увек духовит и увек пул хумора, даје нам *Песму о славним стомацима*, и у њој једнога коњичког пуковника који „поетично лаже“. Лаже о своме коњу који све једе: добаш, коње, приборе, табакере, жабе, канге...

У овој причи, слабијој од многих г. Поповићевих прича, прилично се осећају ловачке авантуре барона Минхауза и вечито глупава простосрдачност из Твена.

Г. Јован Протић у *Poesie* исемава безначајност *Споменница*, које су одавна у моди код наших госпођица. И као год што се губи поезија младости, губи се и значај тих споменница.

Тема није много нова, ма да је увек згодан окушај за хумористу. И ономад сте баш прочитали, у свежем омалдинском *Покрету*, такву причу г. Нушића, *Споменница госпођице Савке*.

Г. Протић, и по овој а и по ранијим својим приповеткама, изгледа да нема особитога успеха на томе пољу. Вудар несташан дух, вољан за шалу, прилично је неумешан у извођењу приповетке. Кад читам његове хумореске и кад јасно уочавам неодољиву, наметљиву жељу за истицањем досетака и шаљивих елемената, назазим се под непосредним утиском извештачености, у оскудици спонтаности, која је оваквим радовима потребна. Изгледа ми да бих се у друштву са овим добрим и веселим човеком морао смејати, можда много смејати. Само се бојим да то не би било смејање више смеју његовом но самој причи. Такво голицање у причама стављеним на хартију не може имати толике превласти. Случај г. Казбулбуца.

Изнесећи ову слободну личну импресију, мени није намера да што сметам и даљем раду г. Протића.

Г. Др. Бранислав Станојевић, са талентом врло видним, покушава да копира манир и стил других писаца, неколицине представника наше хисториске науке. Исто онако као што је *Жил Леметр* у својим *Contes de Noël* покушао да изнесе по једну кратку божићну причу начином како би је написали: Пол Бурже, Пјер Лоти, Ги де Мопасан, Фердинан Фабр, Емил Зола и Катил Мандес, — г. Стано-

јесик покушава, у својој литерарно-хисториској козерији *Краљ Драгојло и његова брадавица*, да изнесе начин како би о тој теми писали: Срећковић, Сандић, Руварац, Дучић, Мијатовић, Новаковић и Ковачевић. Ко је и ко није *Бемо Брђанин* г. Станојевић оставља и даље *Врачу Погађачу*, а сам има намеру, да у овој својој козерији немеје како наши хисторици дају велики значај појединим безначајним ситуацијама посвећујући им читаве академске студије. У овоме покушају највише пада у очи врло занимљиво и тачно подражавање стила Сандића и Мијатовића, који се и иначе одликују карактеристичним маниром.

Све би ово лепо било и све би се могло допустити, као духовита козерија, да се у њој нарочито ружно не истиче немил и неоправдано подругљива тенденција према г. г. Новаковићу и Ковачевићу. То је свакојако неправда према њиховој знатној заслуги за српску књигу и науку!

Уз свезак *Мале Библиотеке* иде још, као прилог, и *Преглед* нових књига и садржине листова, са кратким оценама и приказима у литерарној хроници. Све важније литерарне појаве изнесене су ту у кратко, концизно и врло прегледно. Он је у томе погледу по својој ваљаности превазишао све наше данашње књижевне листове. Подсећа на ранији литерарни преглед у *Делу*, уређиван леним разумевашем пок. Др. Ђоке Ђорђевића. И растужен сећањем на рану смрт Ђокину и губитак српске књиге, ја пуштам и ову сузу у паметар једном незаборављеном пријатељу.

Врање

Бор. П.

Ковачевић Јово: Расељавање Босне и Херцеговине. Прештампао из „Гласа Српства“. Страна 26. Београд, — 1901. год. —

Овој брошури, која је састављена из новинарских чланака, главни је циљ да објасни узроке исељавања Срба (поглавито Мухамедоваца) из Босне и Херцеговине и да упозна исељенике са земљом у коју иду и са судбином која их очекује у тој новој домовини.

Многобројни су узроци и јаки разлози који руководе босанско-херцеговачко становништво да се исељава из своје домовине, с огњишта својих прадедова. Не леже они у оскудици простора за насеља, јер је Босна с Херцеговином много ређе насељена од Србије, пошто је у Србији 52, а у Босни и Херцеговини 31 ст. на сваком квадратном километру. Осим тога Босна с Херцеговином је земља, у којој се дају зарадити све потребе са живот.

Пада јако у очи факт, што се из ових лених српских земаља не исељавају само млади људи него чак и они који су једном ногом већ у гробу, што значи, да су велике невоље које су их на тај корак нагнале.

Како су исељеници махом Срби вере Мухамедове, то је појав расељавања Херцег-Босне још лакше објаснити. Ево најважнијих узрока тога — по Србе штетног — појава.

Кад је године 1878. Аустро-Угарска окупирала Босну и Херцеговину, окупацији су се оружјем противили мухамеданци, а Хришћани или су остали индиферентни или су шта више помагали извршење окупације, надајући се неком бољем стању.

Није прошло много времена, док су Хришћани увидели да су се у нади преварили, а Мухамеданци још више озлоједили.

1. Аустро-Угарска завела је у Босни и Херцеговини стајаћу војску и на тај начин повредила религиозна осећања мухамеданаца (да се куну на верност туђем владаноу, а не Султану), а према Хришћанима и Мухамеданцима погазила је тиме дата обећања. Кад се овоме дода још и то, да је у војсци заведен немачки језик, да је у њој скоро исмевана религија мухамеданска и да је војска потерана ван земље у аустроугарске гарнизоне, онда се тек може разумети за што је свеколико босанско-херцеговачко становништво веома огорчено предусрело поменуте наредбе босанске владе.

2. Аграрно питање остало је нерешено; уређење односа између спахија и кметова, наплата и оцена десетка, одре-

ђивање и наплата порезе — све је то било штетно и по спахије и по кметове.

3. Грађење саобраћајних путова (колеских и железничких) вршено је искључиво с обзиром на аустро-угарске стратемске и угарске трговинске интересе. При томе су са свим занемарени трговински и економски интереси босански.

4. Земља је дата у трговинску експлоатацију странцима, услед чега је економска борба јако отежана за Босанце и Херцеговце, нарочито за Мухамеданце који су културно слабији од православних Срба, а осим тога и ненавикнути на ту борбу и муке.

5. Више од половине земљишта босанско-херцеговачког влада је прогласила државним имањем, којим се није могао користити ни један Србин. Најбоље земље уступљене су Немцима, а државне шуме: Немцима, Мађарима и Чинутима.

6. Трговачке везе са Србијом, Турском и Далмацијом са свим су прекинуте. Занати су упропаћени укидањем царине на Сави, јер је босанско-херцеговачка занатска производња морала пасти пред снажном аустро-угарском индустријом и трговином.

7. Чиновнички кадар састављен је скоро искључиво од странаца који чак ни српски не знају. Они овде представљају највећу господу, а у својој домовини немају квалификације чак ни за пандуре. Да, али су они верна оруђа католичке пропаганде коју и сама влада помаже.

8. Влада тражи да добије што већи утицај на управљање религиозним пословима, што је одсудно противно обичајима и вери мухамеданској.

9. Жандармерија је туђинска и нечовечна: уцењује, глоби, силује, немева обичаје, а вређа веру и осећања.

10. Према томе: аустро-угарски поданик осећа се у Босни и Херцеговини као у својој кући, а Босанци и Херцеговци немају дома на дому своје. —

Најближе су и најстарије насеобине босанско-херцеговачке емиграције у околини Ада Базара. Ево њихове слике: леже у подводној равници, опкољене су одасвуд баруштицама, у којима је легло маларије. Економско је стање народно врло рђаво, јер становништво живи искључиво од свиларства, пошто су овде искључене друге врсте занимања. Јавне безбедности никако нема. Осим маларије немилосрдно сатиру становништво срдобоља и тиф. Нарочито страдају деца, због чега се нова поколења не могу подићи, те ће се наши сународници, који су тамо насељени, са свим сатрти.

С малим изузетком то исто вреди и за све остале земље у Анадолији, у које се Босанци и Херцеговци исељавају. Судбина је наших саплеменика да их за кратко време са свим нестану, да оставе своје кости у туђини, далеко од своје домовине. —

То је у главном садржина ове брошуре која нас више на новинарски начин упознаје с узроцима расељавања Босне и Херцеговине. Израђена за новине, нема системе, а то је први знак, да је од нестручна писца. Језик прилично неправилан, а техничка израда неукусна. Цена није назначена, с тога је продајци нуде пошто је кога воља.

При свршетку брошуре писац вели, како није рад да босанској влади подмеће несавесност или наопаке циљеве, али ипак мора рећи, да је ова учинила све, што је могла, да се народу досади живот у Босни и Херцеговини. Држи ли он, да је такав рад савестан и с искреним циљевима по срећу тамошњег народа? Он не може претпоставити — а ја сам међутим тврдо уверен — да расељавање ових српских земаља годи босанској влади и да је то управо њена сврха, како би лакше могла испунити своје одавни сковане планове.

Писац ми изгледа наиван кад каже, да је дужност босанске владе да озбиљно испита узроке исељавања и да их уклони, јер влада баш систематски ради да се поменути узроци умноже и поопштре.

Узалудно је тражење слободне штампе за Босну и Херцеговину, не с тога, што данашње поколење није дозрело за слободну штампу, већ што би то било штетно по саму аустро-угарску политику у овим земљама.

На послетку, и ја се слажем с писцем, да је ово насељивање становништва из Босне и Херцеговине штетно по нас Србе у опште, али ако се оно никако не може избећи, много би боље било, да се то насељивање врши не у Анадолију — где ће нам се сународници изгубити — него у слободну Србију или, још боље, у ретко насељене области Старе Србије и северне Македоније. —

Т. Радивојевић

* *Нове расправе г. Др. Ј. Цвијића.* У Sitzungsberichte Бечке Академије Наука изашле су две расправе г. Др. Ј. Цвијића: једна под насловом: *Die dinarisch-albanesische Scharrung*, друга: *Die tektonischen Vorgänge in der Rhodope-masse*. У часопису париског Географског Друштва изашла је расправа *Les Cryptodepression de l'Europe*, а у часопису Берлинског друштва, Gesellschaft für Erdkunde: Die Forschungsreisen auf der Balkanhalbinsel.

* Г. Јован Жујовић штампао је у засебну књигу *Белешке Младена Жујовића*. У њој су погледи на политичке догађаје од 1804—1872. године.

* Г. Пера Ђорђевић, поштар, штампао је и распродаје *Сиоменину Косте С. Таушановића*. То је опце погребна покојничка, намењен чувању сећања на пок. Таушановића. Књизи је цена 1 динар, а може се купити у радњи Софије П. Ђорђевић (Дом Класне Лутрије). —

* Г. С. Јовановић, учитељ у Глибовцу, дао је у штампну књигу *Војвода Станоје Главаш*. Цена је књизи 0.60 п. дин.

* *Други мирис Босилков* наслов је књизи за децу, коју је средно г. Јован Миодраговић. —

* Хрватски илустровани лист *Prosvjeta* донео је у свом 11. овогодишњем броју опширније реферат о предавању Др. Ј. Цвијића „Forschungsreisen auf der Balkanhalbinsel“. Ово предавање држао је проф. Цвијић у јавној седници Берлинског Географског Друштва.

* Наш сарадник г. Рајко Перушек, професор у Љубљанској гимназији, завршио је у јулском свеску *Љубљанског Закона* свој опширни чланак *Srbsko solstvo*. Служећи се нашим државним статистичким подацима изнео је г. Перушек својим земљацима верну слику српских школа из 1895. г. Како је Министарство Просвете издало и новије статистичке податке о нашим школама, уверени смо да ће г. Перушек употребити и овај најновији материјал, ма то било и као најкраћи додатак овом раду у *Љубљ. Заону*.

* Талијански краљ Виктор Емануило III. откупио је две слике, које је израдила српска сликарка из Београда г-ђа Бета Вукановићка. Оба ова графичка рада српске сликарке изложбиће се у галерији краљевске изложбе у Риму.

* Академија Наука примила је од Крагујевачког првостепеног суда 105 хартија у вредности 7700 дин. за оснивање *Фонда Пере К. Јанковића*, из кога ће се награђивати годишње по једна корисна новина, а којим ће руководити, према тестаменту пок. Пере Јанковића, Академија Наука.

* У Лондону је почео да излази на енглеском језику *Историјски Европски Преглед* који ће да заступа интересе малих словенских народа: Чеха, Пољака, Рутена, Словака, Срба и Бугара. Издају га г. г. Ђорђе Цеца и Е. Лазаревић. У њему је почела, у преводу г. Љ. Стратимировића, да излази Веселиновићева приповетка *Заклетва* (The oath). Адреса: 26, Wellington, Street, Strand, London, W. C. Цена је броју 3 пенса. Излази два пут месечно.

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику „Н. Искре“, Капетан Мишина 8.

Власник и уредник **Р. Ј. Одавић**, Капетан Мишина ул. бр. 8

Књиге Српске Књижевне Задруге:

66. **Путешествије по Србији**, од **Јоакима Вујића**. Прва књига. Стр. 226.

67. **Људско срце**. Приповетке и слике **Илије Вукићевића**. Свеска прва. Стр. 224.

69. **На селу и прелу**. Приповетке **Паје Марковића** **Адамова**. Стр. 177.

70. **Чича Горијо**. Написао **Хоноре де Балзак**. Превео с францускога **Јован М. Јовановић**. Стр. 249.

71. **Живот Бенџамина Франклина**. С енглескога превео **Чедомил Мијаговић**. Стр. 251.

Књиге **Матице Српске**. Бр. 5: **Живот Д-ра Јована Суботића** (*Автобиографија*) Други део: *Пролеће*. У Новом Саду, Штампарија Српске Књижаре Браће М. Поповића, 1902. — В. 8°, стр. VI + 179. Цена 1 круна и 50 пот.

Књиге за народ. Издаје Матица Српска из Задужбине Петра Кољевића. Свеска 100. **Четири приповетке**. Од сељака **С. Т. Семјанова**. С руског превео **Ник. Николасовић**. У Новом Саду, Штампарија Српске Књижаре Браће М. Поповића, 1902. — 8°, стр. 90. (Претплата на 5 комада „Књига за народ“ и „Календар Матице Српске“ 1 круна, у иноземству 2 круне).

Пољска привреда. Кратак уџбеник за школу. Од **Паје Т. Тодоровића-Бачковића** књига II. — Београд, Штампарија Светозара Николића, 1902. — В. 8°, стр. 78. Цена 0.80 дин. или круне. —

Пјесме Авда Хасанбегова Карабеговића. У Београду, Електрична Штампарија П. Турчића, 1902. — 8°, стр. 117. — Цена 1 динар.

Грофица Бријаната. Роман „Плавог Домина“. Превод с руског. Београд, Милош Велики-Штампарија Бојовића и Мићића, 1902. — В. 8°, стр. 214. Цена 1 динар.

Слободан Јовановић: Енглески парламентаризам. (Општањено из Српског Књижевног Гласника, са додатком чланка о Џону Морлију). Београд, Нова Електр. Штампарија Петра Јоковића, 1902. — В. 8°, стр. 53. Цена 0.50 дин.

Скопаљско владичко питање 1897—1902. Од **Павла Орловића**. Београд, Штампарија Светозара Николића, 1902. 8°, стр. 82. Цена 0.50 дин.

Учитељ као културни радник. Мисли намењене народним учитељима по селима. Од **Станише С. Станишића**, учитеља. Београд, Штампарија С. Хоровића, 1902. 8°, стр. 43. Цена 0.50 дин.

Земљорис Хрватске. Napisali Dr. Hranilović i D. Hirc. Svezak 10. U Zagrebu, 1901. Tisak Antuna Scholza. Стр. 289—320. Цена 70 динара.

Друштво за сузбијање алкохолних пића. Јавно предавање: **Алкохол и уживање**, од **Др. М. Милковића**. Електрична штампарија Савића и комп. у Београду, 8°, стр. 15. Цена 10 п. д.

II предавање: Како је Бекри-Раде оставио пиће. Од **Лазе Комарчића**, Електр. штамп. Браће Савића и Комп. у Београду, 8°, стр. 19. Цена 10 п. д.

III предавање: Утицај алкохола на децу. Од **Др. Милоша Б. Поповића**. Београд, Електр. штамп. Савића и Комп. 8°, стр. 12. Цена 10 п. д.

О глумачком савезу. Писне **Дим. В. Ст. Нишлић**. Крагујевац, Штампарија Радивоја Јовановића, 1902. г. 8°, стр. 15. Цена 0.20 п. д.

Ђурђеван. Књига за децу. Са сликама. Приредио **Б. Јаковић**, учитељ. Издање књижаре Велимира Валожића. Штампарија С. Хоровића, Београд, 1902. 8°, стр. 77. Цена 60 пара дин.

Краљ.-Срп. Државна Штампарија